RIVIERENLAND

GELDERMALSEN

gemeentebeschrijving

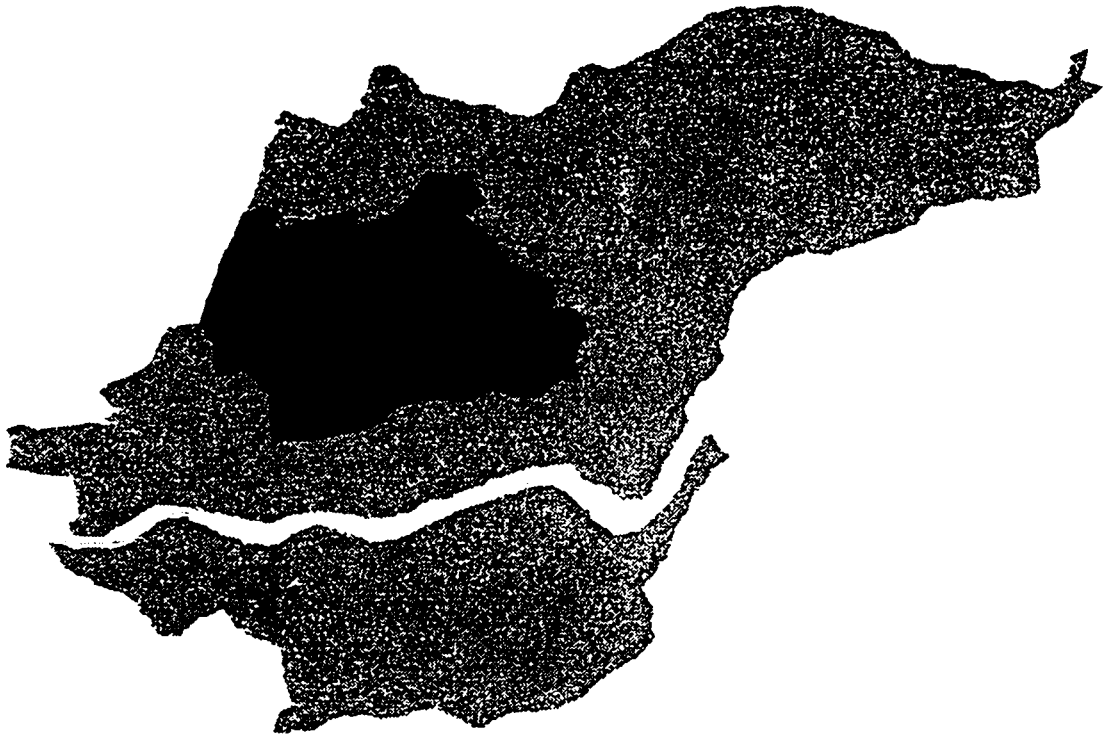

Monumenten
Inventarisatie
Project

provincie
GELDERLAND

MONUMENTEN INVENTARISATIE PROJECT

Ten geleide

Het Monumenten Inventarisatie Project (MIP) is een landelijk opgezet project met het doel om in betrekkelijk korte tijd - 5 jaar - een inventarisatie te verkrijgen van bouwkunst en stedebouw uit de periode 1850-1940. De uitvoering van het project wordt verzorgd door de provincies. In Gelderland heeft de provincie de Stichting MIP-Gelderland opgericht, die belast is met de uitvoering van het project.

In Gelderland wordt het MIP uitgevoerd conform de Gelderse streekplanindeling: Midden-Gelderland, Oost-Gelderland, Veluwe en Rivierenland. Binnen deze inventarisatiegebieden wordt per gemeente geïnventariseerd.

Het eindprodukt, waarover de gemeenten de beschikking krijgen, bestaat uit 3 rapporten, te weten een regiobeschrijving, een gemeentebeschrijving en een inventarisatierapport.

In de regiobeschrijving wordt op hoofdlijnen een schets gegeven van ontwikkelingen die bepalend zijn geweest voor de ruimtelijke kwaliteit, i.c. bouwkundige en stedebouwkundige karakteristieken, uit de periode 1850-1940 in het inventarisatiegebied. Het betreft veelal ontwikkelingen en karakteristieken die behalve van lokaal belang ook een boven-lokaal belang vertegenwoordigen.

In de gemeentebeschrijving, die kan worden beschouwd als een verfijning die betrekking heeft op een deel van het grondgebied van de regiobeschrijving, worden op beknopte wijze de voornaamste historisch-geografische, sociaal-economische, bouwkundige en stedebouwkundige ontwikkelingen uit de periode 1850-1940 weergegeven.
In dit verband dient hoofdstuk 4.5. *Karakterisering geïnventariseerde bebouwing* afzonderlijk te worden genoemd. Het betreft een hoofdstuk dat als "schakel" fungeert tussen het beschrijvende en het inventarisatiegedeelte, te weten het inventarisatierapport.

Het inventarisatierapport voorziet in een beknopte weergave per gemeente van de gebouwde omgeving uit de periode 1850-1940 in de vorm van objecten en complexen op basis van de uitgewerkte MIP-formulieren.

Hoewel de 3 rapporten afzonderlijk kunnen worden gelezen, verdient het aanbeveling het inventarisatiegedeelte niet los te zien van het beschrijvende gedeelte en omgekeerd.

..2/

Met betrekking tot het gebruik van de MIP-eindprodukten dient het volgende te worden opgemerkt.

Bij schrijven d.d. 21 september 1989 - nr. WZ89.59395 - WZ/CE404 is de provincie Gelderland accoord gegaan met de samenwerkingsovereenkomst, zoals opgesteld van rijkswege bij schrijven d.d. 11 augustus 1989, nr. U-172.612, inzake de uitvoering van het Monumenten Inventarisatie Project in Gelderland.

In artikel 8 van bedoelde overeenkomst is het gebruik van de eindprodukten geregeld. Dit artikel luidt als volgt:

"Artikel 8. Gebruik eindprodukten

1. De Provincie is evenals de Rijksdienst ook nadat de eindprodukten als bedoeld in artikel 1, leden a t/m e (*) zijn opgeleverd gerechtigd deze eindprodukten, geheel of gedeeltelijk voor eigen gebruik aan te wenden, te vermenigvuldigen of te publiceren, dan wel, al dan niet tegen financiële vergoeding, voor gebruik aan derden beschikbaar te stellen.
2. De Provincie maakt met derden die zij bij de uitvoering van het Project betrekt zodanige afspraken, dat hen niet de bevoegdheid toekomt, bv. door een beroep op hun toebehorende auteursrechten, in het in het eerste lid omschreven gebruik, geheel of gedeeltelijk te beletten of te belemmeren.
3. De Rijksdienst en de Provincie bevorderen de totstandkoming van openbare publicaties over jongere bouwkunst en stedebouw uit de periode midden 19e eeuw - Tweede Wereldoorlog."

Wij verzoeken u bij het gebruik van de eindprodukten de geraadpleegde bron(nen) te vermelden.

GEMEENTEBESCHRIJVING

GEMEENTE GELDERMALSEN

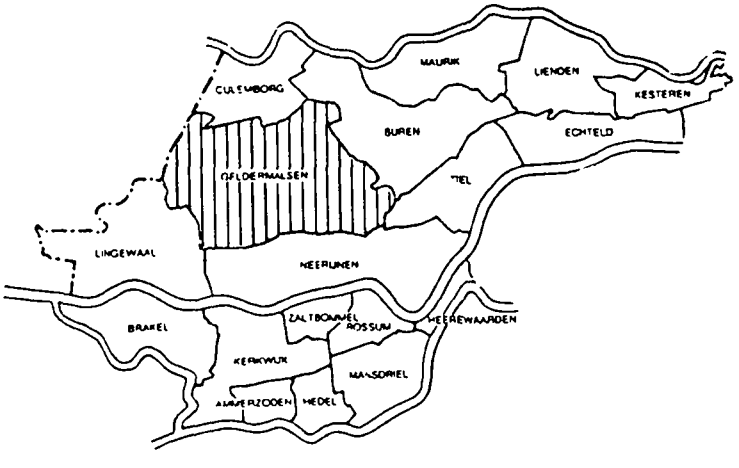

INHOUDSOPGAVE

		blz.
1.	INLEIDING	3
2.	BODEMGESTELDHEID EN GRONDGEBRUIK	8
3.	INFRASTRUCTUUR	10
4.	NEDERZETTINGSSTRUCTUUR	12
4.1.	Algemeen	12
4.2.	Functionele ontwikkelingen - periode 1800-1850 - periode 1850-1900 - periode 1900-1940	12
4.3.	Stedebouwkundige structuur: - Acquoy - Beesd - Buurmalsen - Deil - Enspijk - Geldermalsen - Gellicum - Meteren - Rhenoy - Rumpt - Tricht - Verspreide bebouwing	14
4.4.	Ontwikkelingen na 1940	29
4.5.	Karakterisering geïnventariseerde bebouwing	29
4.6.	Typologie uitbreidingen gemeente Geldermalsen 1850-1940	34
4.7.	Bijzondere gebieden	35
	GERAADPLEEGDE ARCHIEVEN/BIBLIOTHEKEN, KAARTMATERIAAL EN LITERATUUR	39

1. INLEIDING

De gemeente Geldermalsen bevindt zich in het inventarisatiegebied Rivierenland en heeft een oppervlakte van 10.170 hectare. De gemeente Geldermalsen bestaat uit de gelijknamige hoofdkern, alsmede uit de kernen Acquoy, Beesd, Buurmalsen, Deil, Enspijk, Gellicum, Meteren, Rhenoy, Rumpt en Tricht (zie afbeelding 1). In 1978 heeft een gemeentelijke herindeling plaatsgevonden, waarbij de gemeenten Beesd, Buurmalsen, Deil en Geldermalsen zijn samengevoegd tot de gemeente Geldermalsen.
De oostgrens van de gemeente Geldermalsen wordt voor een deel gevormd door de Linge en de Molengraaf. Een deel van de noordgrens wordt gevormd door de Bisschopsgraaf. Delen van de westgrens vallen samen met de Linge. De zuidgrens van de gemeente Geldermalsen valt samen met delen van de Haaftense Molenvliet en de Neerijnense Mark.
De gemeente Geldermalsen grenst aan de gemeenten Lingewaal, Neerijnen, Tiel, Buren, Culemborg en de in de provincie Zuid-Holland gelegen gemeenten Schoonrewoerd en Leerdam.

De gemeente Geldermalsen in in de periode 1850-1940 een overwegend agrarische gemeente gebleven. Er was toen sprake van een beperkte industrialisatie, vooral op het gebied van de baksteenfabricage. Na aanleg van de spoorlijnen (Utrecht-Den Bosch in 1868; Elst-Dordrecht in 1885) ontwikkelde Geldermalsen een centrumfunctie, o.m. op het gebied van de fruitteelt (fruitveiling)
Op 1 januari 1990 telde de gemeente Geldermalsen 22.139 inwoners.

Afbeelding 1
Gemeente Beesd in 1866

PROVINCIE GELDERLAND. GEMEENTE BEESD.

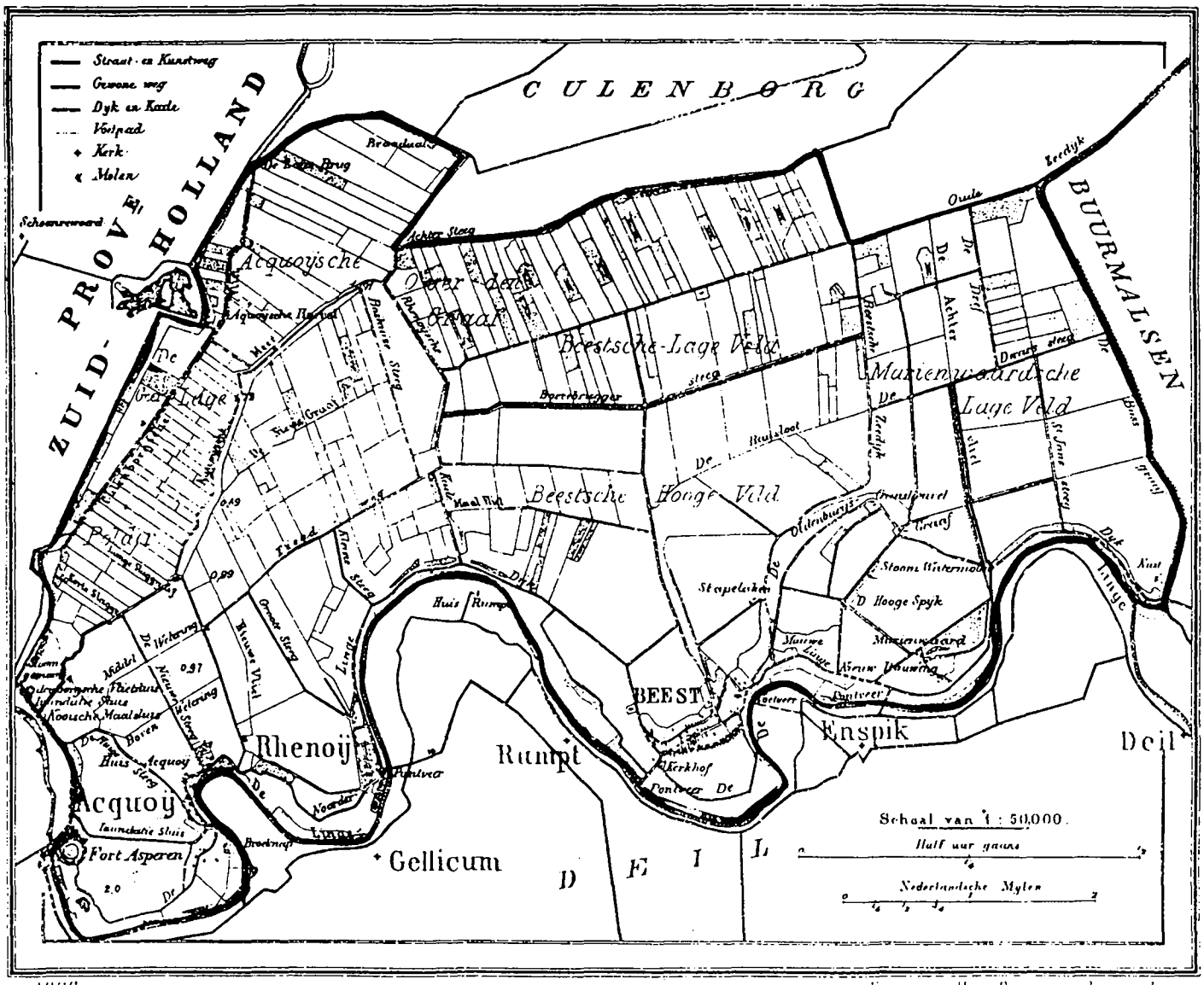

1866. Uitgave van Hugo Suringar te Leeuwarden

3469 Bauders. 2450 Inwoners.

Afbeelding 1a
Gemeente Buurmalsen in 1866

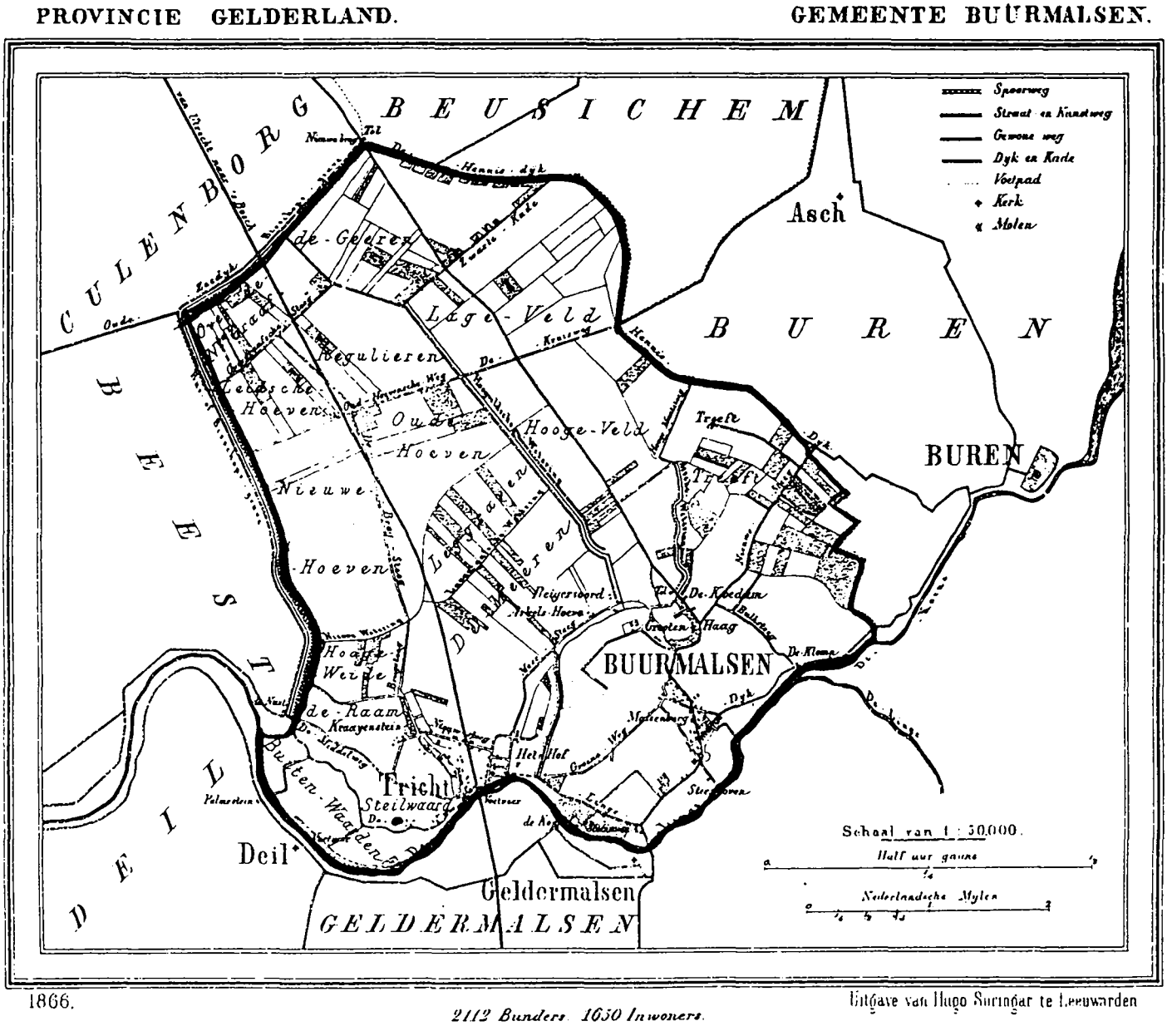

1866.

Uitgave van Hugo Suringar te Leeuwarden

2112 Bunders. 1650 Inwoners.

Afbeelding 1b
Gemeente Deil in 1867

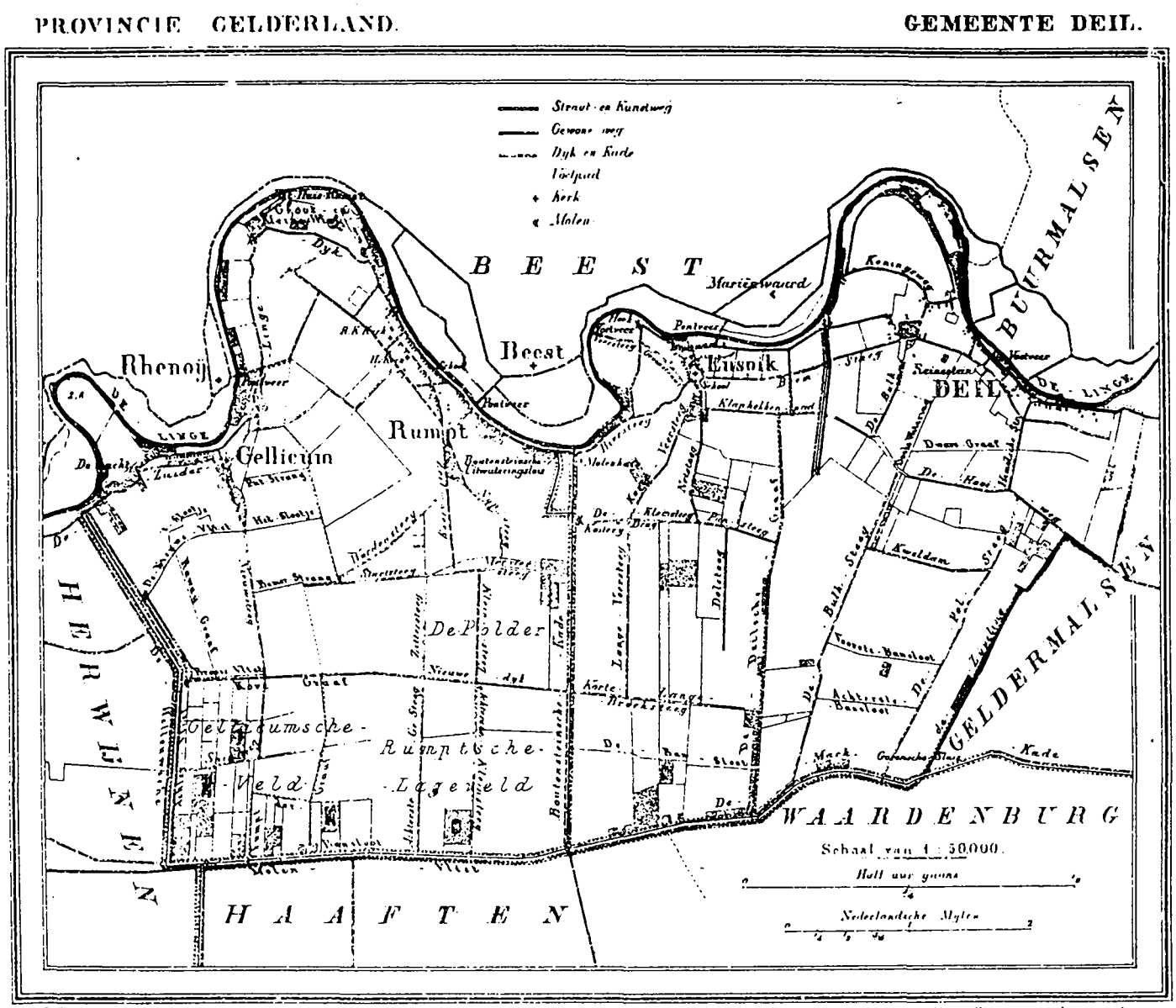

Afbeelding 1c
Gemeente Geldermalsen in 1868

PROVINCIE GELDERLAND. GEMEENTE GELDERMALSEN.

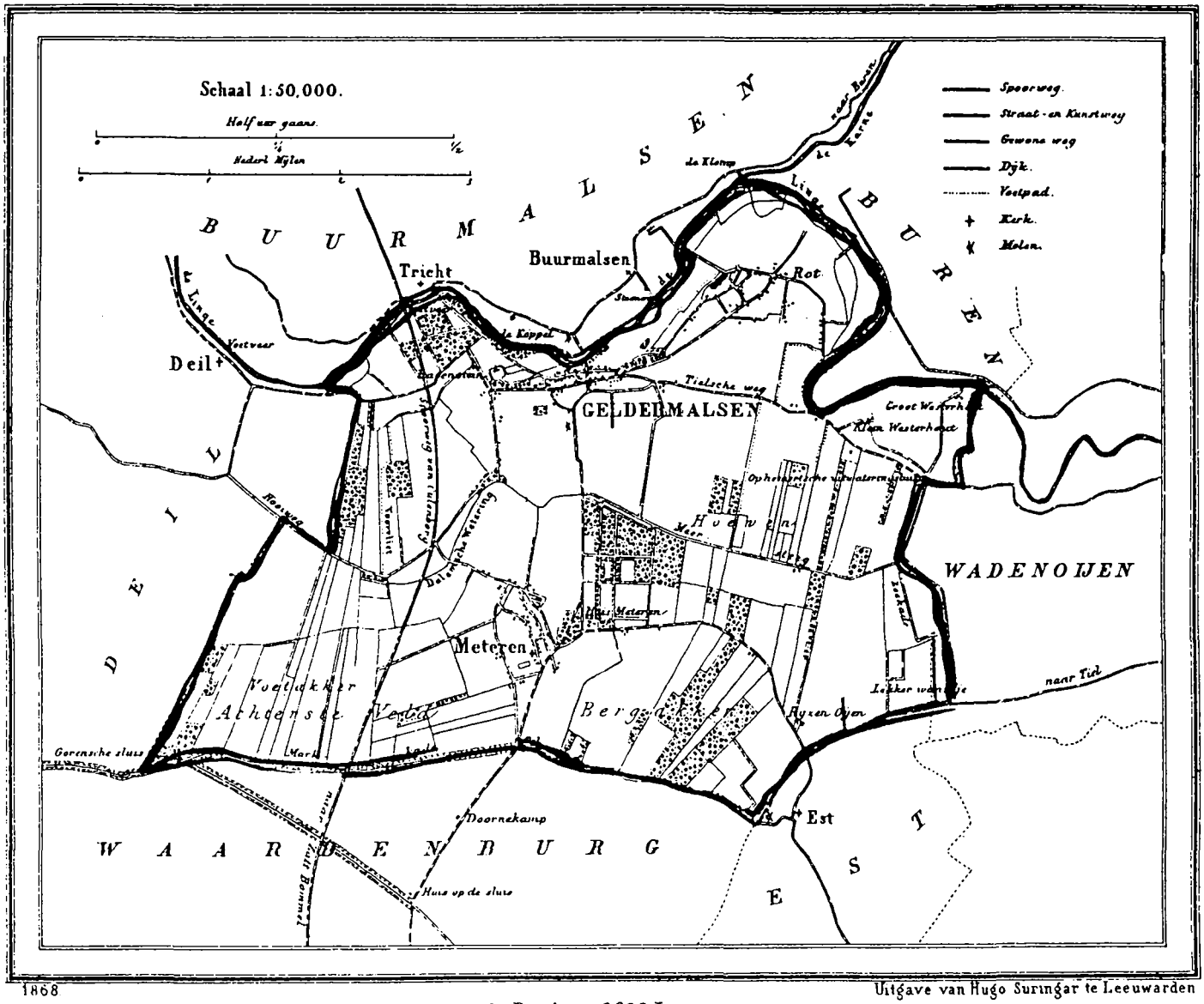

1868 Uitgave van Hugo Suringar te Leeuwarden

1861 Bunders. 2300 Inwoners.

2. BODEMGESTELDHEID EN GRONDGEBRUIK

Gedurende de Saale-ijstijd (ca 200.000 -120.000 v. Chr.) drong landijs vanuit het noorden de dalen van de grote rivieren binnen. Daardoor werd de loop van de Rijn en Maas naar het westen afgebogen. In de daarop volgende ijstijd, het Weichselien dat ca 70.000 v. Chr. begon, ontstond een vlechtend riviersysteem met een patroon van zich vertakkende en samenkomende geulen. Omstreeks 10.000 jaar v. Chr. begon het Holoceen en werd het geleidelijk warmer. Naarmate het klimaat verbeterde en het vegetatiedek meer gesloten werd, voerden de rivieren steeds minder sediment aan, waardoor zich enkele hoofdgeulen in de eigen afzettingen begonnen in te snijden. Gaandeweg ontstond een oeverwallen-, c.q. stroomruggen-, c.q. kommensysteem, met zavel en lichte klei op de ruggen en veen en zware klei in de kommen (zie afbeelding 2). Het patroon van de stroomruggen en kommen werd gefixeerd door de aanleg van de eerste dijken, die in de 10e en 11e eeuw na Chr. heeft plaatsgevonden. Tussen rivier en dijk ontwikkelden zich nadien uiterwaarden. Ook langs de Linge zijn smalle uiterwaarden gevormd.

Afbeelding 2
Geomorfologische kaart gemeente Geldermalsen

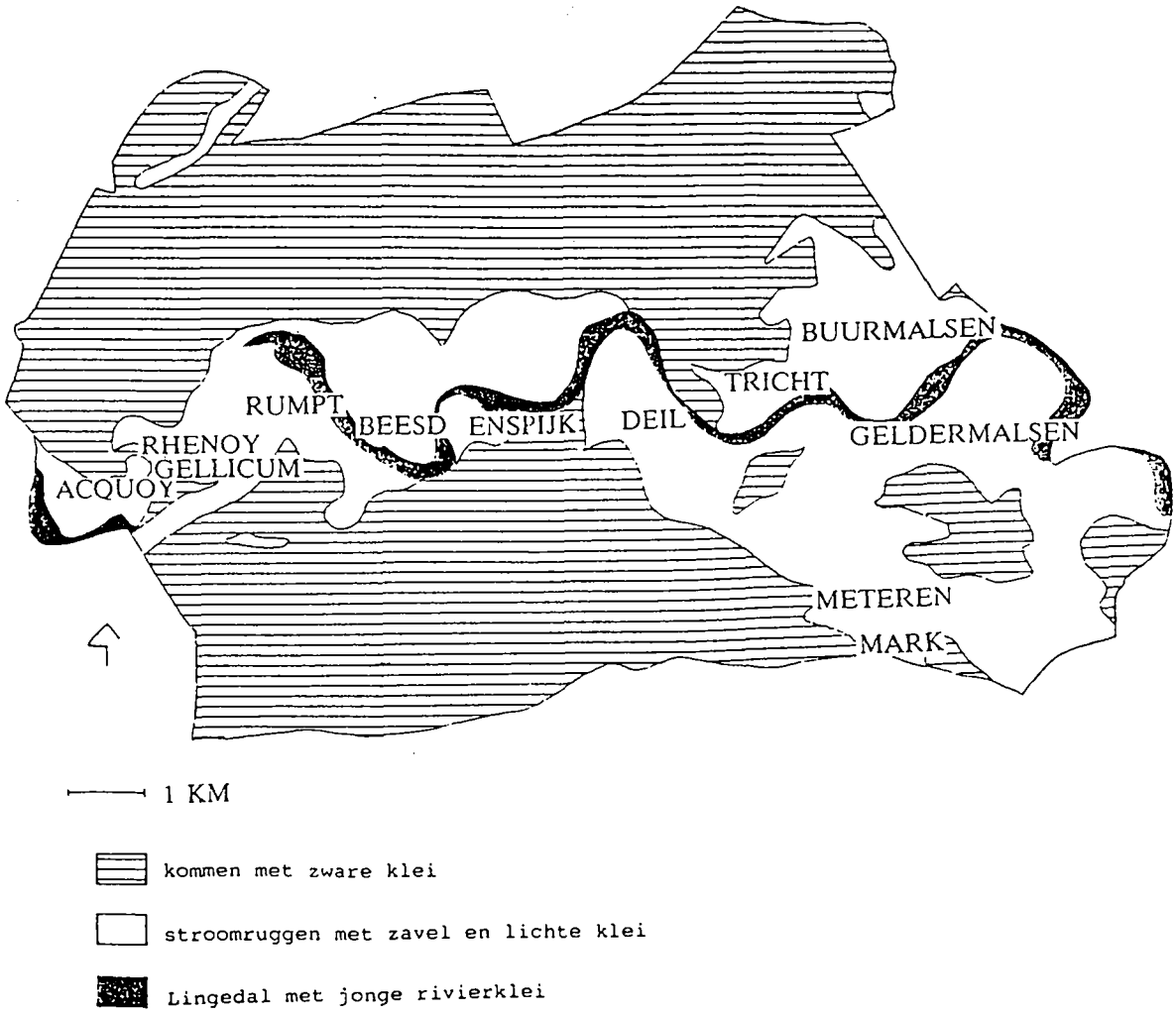

Het grondgebruik in de periode 1850-1940 heeft betrekking op de stroomruggen, de laaggelegen, brede kommen en het Lingedal. Het Lingedal was hoofdzakelijk als grasland in gebruik. Tevens waren er enkele percelen aangelegd ten behoeve van de houtproduktie (griendhout). Steenfabrieken in of nabij het Lingedal hebben gebruik gemaakt van de jonge rivierklei. Langs de Linge zijn bouwlanden in de vorm van enkele essen op de stroomruggen aangelegd. Men heeft er vooral tarwe en aardappelen op geteeld. De teelt van tarwe liep omstreeks 1900 sterk terug. Na 1880 namen de teelten van haver en suikerbiet sterk toe. In het oosten, met name rond Geldermalsen op de stroomruggen, nam het boomgaardareaal sterk toe. De kommen zijn hoofdzakelijk als grasland in gebruik. Ook werden hier percelen ten behoeve van de houtproduktie aangelegd.

Gezien de relatief lage ligging (1-2 meter boven N.A.P.) had een groot deel van het gebied, met name de kommen, met wateroverlast te kampen. De kommen zijn na de bedijkingen langs de Linge, de Rijn en de Waal (10e-11e eeuw) systematisch in ontginning genomen, nadat een patroon van overwegend strookvormige kavelsloten aangesloten was op de weteringen. De Dalemse Wetering, Voorste en Middelste Bansloot, Deilse Graaf, Haaftense Molenvliet, Nieuwe Vliet, Beemer Strang, Korengraaf, Bovenwetering, Middelwetering, Assche Wetering, Hoogveldse Wetering, Laaggraafse Wetering en de Bisschopsgraaf, die (alle) dateren uit deze tijd, staan in verbinding met de Linge. Door middel van dwarsdijken en dwarskaden poogde elke dorpspolder om het afstromende oppervlakte- en kwelwater via weteringen (terug) naar de Linge te leiden en dat van de naaste, hoger gelegen buurman te weren. De dorpospolders Buurmalsen, Tricht, Mariënwaard, Beesd, Rhenoy en Acquoy ten noorden en Geldermalsen, Meteren, Deil, Enspijk, Rumpt en Gellicum ten zuiden van de Linge hadden in de uiterste zuidwestpunt, respectievelijk noordwestpunt van hun territorium een eigen uitwateringssluis op de Linge. Nabij Acquoy bevindt zich het stoomgemaal de Oude Horn, van belang voor de afwatering in bedoelde zuidwestpunt op de Linge.
Omdat Holland een onneembare wal tegen het Gelderse water opwierp van Rijn tot Waal, moest het hoog tegen de Diefdijk opgestuwde water via overlaten tussen Gorkum en Dalem op de Waal geloosd kunnen worden. Daarom werd het openen van overlaten in de Linge in 1820 zelfs opgelegd. Ze bevonden zich in de noorder Lingedijk bij Beesd, drie te Rhenoy en een te Acquoy. In de zuider Lingedijk twee te Wadenoyen, twee te Geldermalsen, een te Deil, een te Enspijk, twee te Rumpt, een te Gellicum en een te Asperen. In de jaren '50 van deze eeuw is de waaterstaatkundige situatie definitief verbeterd. Via watermolens, later stoomgemalen, die dateren uit de tweede helft van de 19e eeuw, en sluizen werd het water dus afgevoerd. Het stoomgemaal in de Gellicumse polder werd in 1922 vervangen door een electrisch gemaal.

De nederzettingen in de gemeente Geldermalsen zijn alle ontstaan op smalle stroomruggen, hetzij nabij de overgang naar de kommen (Meteren) hetzij naar het Lingedal. De stroomruggen in de gemeente Geldermalsen zijn over het algemeen dermate smal, dat het lineaire nederzettingstype met gestrekte essen (Acquoy, Beesd, Rhenoy), al dan niet vanuit brinkdorpen (Buurmalsen, Enspijk), het meest voorkomt. Het meanderen van de Linge heeft ertoe geleid dat onder meer Beesd, gelegen aan een

meander van de Linge, zich uitstrekt van de Linge af. Op de stroomruggordel was sprake van een vrijwel aaneengesloten essencomplex met tuin- en akkerbouw.

3. INFRASTRUCTUUR

Het meanderende patroon van de Linge is van groot belang geweest voor het wegenpatroon op de stroomruggen en daarmee de verbinding tussen de nederzettingen. De dijken aan weerszijden van de Linge, de wegen over en langs de essen, volgen in grote lijnen de Linge. Vanuit deze wegen zijn dwarswegen in de richting van de kommen aangelegd. Wellicht de belangrijkste weg in de gemeente Geldermalsen is de rijksstraatweg Utrecht-Den Bosch die omstreeks 1840 werd aangelegd (voordien was de route Utrecht-Beusichemse veer-Buren-Buurmalsen enz). Buurmalsen, Geldermalsen en Meteren bevinden zich langs deze weg. In Geldermalsen sluit de weg naar Tiel hierop aan.

Tot in de Late Middeleeuwen waren de Linge en de Korne bevaarbaar. Door waterstaatkundige werkzaamheden in de Linge bij Gorkum en Asperen en later bekribbing van de Waal na 1870 werd ze steeds minder voor scheepvaartverkeer toegankelijk. Slechts vanaf Geldermalsen is ze voor kleinere (vracht)schepen bevaarbaar gebleven. De veren over de Linge bleven tot in de 20e eeuw van betekenis voor het reizigers- en handelsverkeer. (Reeds in de 15e eeuw was sprake van een veer bij Tricht). Vanaf de 12e eeuw vormde de Oude Culemborgsche Vaart (Bisschopsgraaf-Boutensteinse wetering-de Mark-de Vliet) de vaarroute tussen Culemborg en Zaltbommel. Bedoelde Vaart was tot in de 19e eeuw in gebruik. In 1849 werd een brug van Geldermalsen naar Buurmalsen over de Linge gebouwd, die in 1879 vervangen werd door een ijzeren brug. Laatstgenoemde brug werd in 1940 vervangen. Ten behoeve van de spoorwegverbinding Utrecht-Den Bosch werd omstreeks 1883 de in 1868 gebouwde spoorbrug over de Linge vervangen door een vaste spoorbrug.

In 1868 werd de spoorlijn Utrecht-Den Bosch geopend. Omstreeks 1885 werd de spoorlijn Dordrecht-Elst geopend, met stations te Beesd, Geldermalsen en een stopplaats te Rhenoy. Station Geldermalsen, gelegen aan de spoorwegkruising Utrecht-Den Bosch en Dordrecht-Elst, werd het belangrijkste station. Tot 1948 heeft een smalspoorverbinding bestaan tussen de steenfabriek N.V. Chamotte Unie aan de Tielerweg in Geldermalsen en de spoorlijn naar Elst.

Reeds in 1913 werd Geldermalsen van electriciteit voorzien door de electriciteitscentrale van Nijmegen. Deze is later deel uit gaan maken van de P.G.E.M.

Nabij het punt waar de Linge de provincie Zuid-Holland binnenstroomt, nabij Asperen en Acquoy, is gedurende de Tachtigjarige Oorlog reeds een versterking aangelegd. Fort Asperen, gelegen op de oostelijke Linge-oever, op het grondgebied van Geldermalsen, tegenover Asperen is gebouwd in 1847.

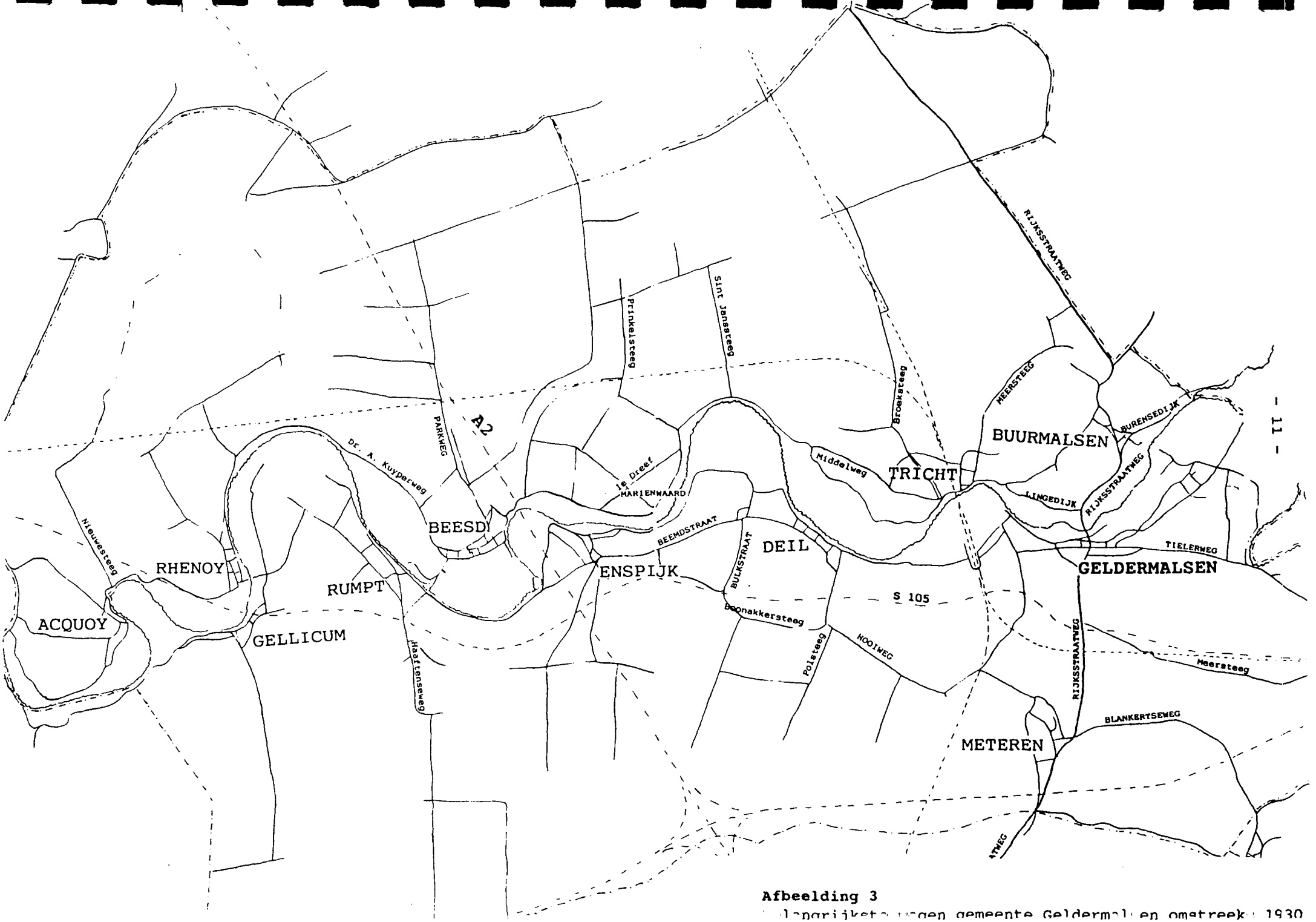

Afbeelding 3
Hoofdgrijkstaatwegen gemeente Geldermalsen en omstreek 1930

4. NEDERZETTINGSSTRUCTUUR

4.1. Algemeen

De bewoning van de stroomruggen langs de Linge dateert vanaf de 9e eeuw. Clusters van agrarische bebouwing groeiden uit tot lineaire structuren. Het voor akkerbouw weinig aantrekkelijke gebied kreeg in de Middeleeuwen een zekere handelsfunctie (tot omstreeks 1200 scheepvaart op de Linge) en vooral ook een strategische betekenis. Op Hollands grondgebied werd een dwarsdijk aangelegd (Diefweg, later Diefdijk) ter kering van het uit het oosten afkomstige water. In de 13e eeuw verkreeg Gelre, Malsen (Geldermalsen) van Brabant. Na de afnemende betekenis van de Linge als scheepvaartroute en tevens als gevolg van de kwijnende betekenis van de naburige handelssteden Culemborg en Tiel, legde het gebied zich vooral toe op agrarische produktie.

4.2. Functionele ontwikkelingen

Periode 1800-1850

De gemeente Geldermalsen bleef gedurende de eerste helft van de 19e eeuw een bovenal agrarisch gebied. Omstreeks 1840 werden kleine steenfabrieken opgericht nabij Acquoy, Beesd en Buurmalsen.

Periode 1850-1900

Omstreeks 1850 vormde de landbouw nog steeds de hoofdbron van bestaan in de gemeente Geldermalsen. Korte tijd later kwam met name rond Geldermalsen de fruitteelt op. Het gebied tussen Geldermalsen en Tiel werd een belangrijk centrum van de fruitteelt in de Neder-Betuwe. De opening van spoorlijnen, waarbij Geldermalsen een knooppunt ging vormen, versterkte het belang van Geldermalsen als centrum. Op het gebied van sociale en economische diensten voerde Geldermalsen de boventoon in dit deel van de Neder-Betuwe. De ambachtsnijverheid concentreerde zich eveneens op Geldermalsen. Langs de Linge werden nog enkele steen-en pannenfabrieken opgericht. In en rond Geldermalsen werden fabrieken opgericht ten behoeve van de verwerking van beetwortelsuiker (1866-1936) en sigaren (1882-1894). De beetwortelsuikerfabriek die nabij het spoorwegstation Geldermalsen was gelegen, telde voor de eeuwwisseling nog ruim 200 werknemers.

Periode 1900-1940

De matige groei van het inwonertal tussen 1850 en 1940 kan gedeeltelijk verklaard worden uit hoge vertrekoverschotten (gemiddeld 56%), met name na 1900. In dit gemiddelde van 4 voormalige gemeenten komt niet tot uitdrukking dat de voormalige gemeente Geldermalsen (zie afbeelding 1c) de sterkst groeiende gemeente in het inventarisatiegebied Rivierenland was (factor 2.56) en tevens een van de laagste vertrekoverschotten kende. De voormalige gemeenten Deil en Beesd vormden de grote explusiegemeenten (ca. 80%). Deze twee gemeenten bleven vooral op de agrarische produktie georiënteerd. De verwerking van zuivel vond plaats in kleine fabrieken. Ook in Tricht werd een zuivelfabriek opgericht. De voornaamste aandacht bleef evenwel uitgaan naar Geldermalsen. Een belangrijke bijdrage aan de centrumfunctie van Geldermalsen werd geleverd door de vestiging van de fruitveiling (1904) bij het station. Later werden een meubelfabriek en een

electrische apparatenbedrijf in Geldermalsen opgericht. De Chamotte steenfabriek, die tot 1948 een smalspoorverbinding met de spoorlijn naar Elst onderhield, groeide uit tot een bedrijf met zo'n 150 werknemers. De ontwikkeling van deze steenfabriek werd niet gevolgd door andere steenfabrieken in de gemeente Geldermalsen. In de jaren '20 daalde het aantal werknemers in de suikerfabriek naar ca. 20. De fabriek bleef tot aan de Tweede Wereldoorlog met dit aantal werknemers in bedrijf, om daarna weer uit te breiden.

Afbeelding 4
Bevolkingsontwikkeling gemeente Geldermalsen 1850-1940
(indexcijfers, waarbij in 1850 7.272 inwoners = 100)

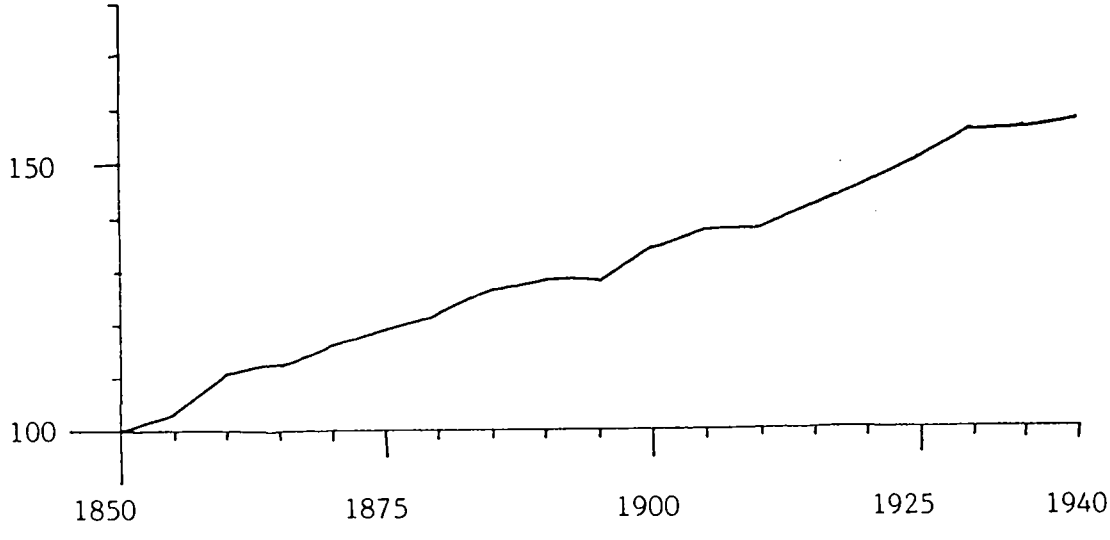

4.3. Stedebouwkundige structuur

Alle kernen liggen aan de Linge, behalve Meteren. Kenmerkend voor deze dorpen zijn de langgerekte structuren. Hierin is de vorm van smalle stroomruggen terug te vinden, naast aangelegde verhogingen als dijken en terpen. Het fenomeen voorstraat-achterstraat komt vaak voor. De langsstraten worden verbonden door korte, smalle dwarsstraten. De uiteinden van de langsstraten sluiten vorkvormig op elkaar aan. Op de achterstraten komen zogenaamde stegen uit, die naar de laaggelegen kommen leiden. Alle dorpen en ook de Mariënwaard hadden een eigen es en dorpspolder. Veel kernen hebben thans twee gezichten: een gezicht naar de Linge en een gezicht naar het achterland.
Dit contrast is het sterkst in dorpen met fragmenten van een oud esdorp, met een richting, die afwijkt van het gestrekte patroon langs de dijk (Gellicum, Enspijk, Deil, Tricht). Soms grijpen gestrekte patronen met een afwijkende richting in elkaar (Acquoy). In sommige dorpen zijn sporen van een oude brink aanwezig (Enspijk, Tricht, Buurmalsen, Geldermalsen).
Terwijl in de structuur van de dorpen grote overeenkomsten zijn, bevindt elke kern zich in een ander stadium tussen een agrarische en een meer stedelijke nederzetting. Tot 1850 had Beesd de meeste stedelijke trekjes. Rumpt is nog steeds een dorp met een nog overwegend agrarisch karakter.
Naast de Linge met zijn oversteekplaatsen, de stroomruggen en de lage kommen en hun afwateringssystemen vormde de situering van kastelen een belangrijk gegeven voor de structuur (bijvoorbeeld voor Deil en Tricht). Veel van deze kastelen en versterkte huizen waren reeds voor 1850 verdwenen.
Tussen 1840 en 1885 zijn de aanleg van de Rijksstraatweg en de spoorlijnen van belang. Het sterkst geldt dit voor Geldermalsen, dat in oostelijke en westelijke richting uitbreidde. De spoorlijn zorgde voor een groei aan de noordzijde van Beesd en voor een splijting van het dorp Tricht.

Acquoy

Acquoy ligt op de noordelijke oeverwal van de Linge. Het gaat hierbij om een zeer smalle oeverwal, waardoor een langgerekt dorp is ontstaan met nadrukkelijke hoogteverschillen.
De Lingedijk vormt een slingerende hoofdstraat, met bebouwing uiteraard alleen aan de landzijde. Langs de achterzijde van deze percelen loopt een achterweg (de huidige Beatrixstraat-Achterweg), die bestaat uit drie min of meer haaks op elkaar aansluitende delen, die zo de slingers van de dijk volgen. De eindpunten van de achterweg sluiten vorkvormig aan op de Lingedijk. Langs de Lingezijde van deze achterweg ligt geen bebouwing.
Het middelste naar het noordoosten gerichte deel van de Lingedijk is het meest karakteristiek. Hier stroomt de Linge kort langs de dijk. Bij het noordelijke deel, in de buitenbocht van de Linge, ontbreekt de oeverwal. Hier bevinden zich heel ondiepe kavels met huisjes dicht op de dijk. Daarachter ligt de hoeve "Huize Acquoy" (de plaats van het voormalige kasteel) op een kunstmatige verhoging. Het zuidelijke dorpsdeel ligt op een bredere oeverwal, verder van de Linge, en heeft daarom een wat ruimere opzet. Voor de dijk in de uiterwaard liggen enkele hoeven op terpen.

De N.H. kerk is gesitueerd op een belangrijk punt in de structuur van het dorp; aan de Linge en op het snijpunt van het zuidelijke deel en het middelste deel van het dorp.

Acquoy 1930

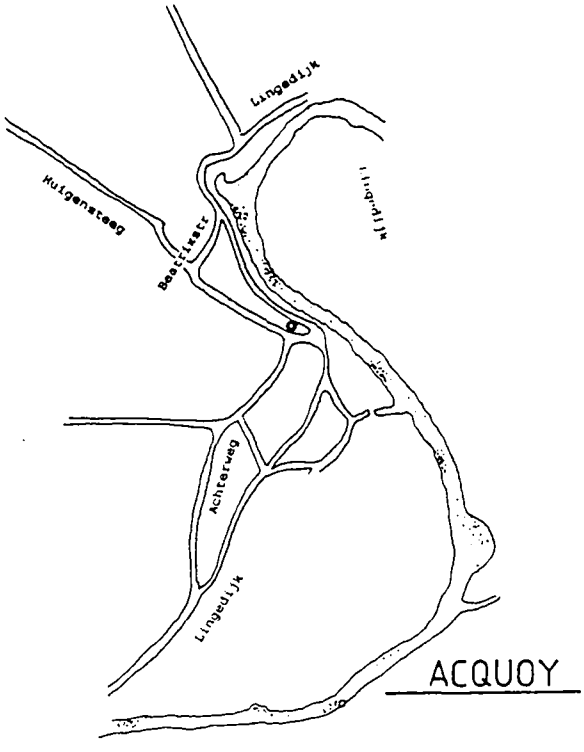

Acquoy 1990

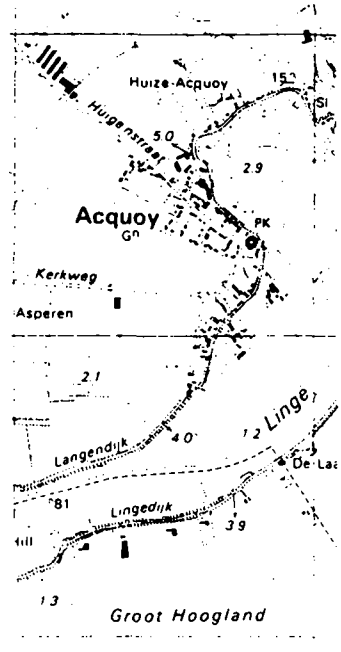

Tussen 1850 en 1950 is de structuur van het dorp nauwelijks gewijzigd. Alleen aan de westzijde van het dorp, langs de Huigensteeg, en de langs Beatrixstraat ontstond enige lintbebouwing.

Ontwikkelingen na 1950
Ten zuiden van Beatrixstraat, is een nieuw woonbuurtje ontstaan, los van het historische dorp. Daarbij werd de oude achterweg verbreed. Kort langs het noordelijke eindpunt van het dorp werd de provinciale weg S105 aangelegd deels over het tracé van de Lingedijk, waardoor een barrière ten opzichte van Rhenoy is ontstaan. Niet alleen de Lingedijk werd hier afgesneden, ook de oude Linge zelf eindigt hier, omdat een meander is doorgegraven.

Beesd

Het dorp Beesd vormt een gaaf voorbeeld van een gestrekt dorpstype, op een oeverwal ten noorden van de Linge. In verhouding tot andere dorpen langs de Linge kreeg dit dorp al vroeg stedelijke trekken.
Dit blijkt met name uit de circa 700 meter lange Voorstraat, met een regelmatig profiel, welke al in de Middeleeuwen werd bestraat. Aan weerszijden langs van deze straat ligt, op smalle en diepe kavels, een vrijwel aaneengesloten lint van bebouwing. De erven noordelijk van de Voorstraat worden aan de achterzijde begrensd door de Middenstraat. Op gelijke wijze strekken de erven aan de noordkant van de Middenstraat zich uit tot aan de Achterstraat. Tegen de achtererven van de Middenstraat werd een aantal zeer ondiepe woningen gebouwd.
De drie straten, die in westelijke richting vorksgewijs op elkaar aansluiten, zijn onderling door dwarswegen verbonden. Op een centraal punt van deze structuur staat aan de noordzijde van de Voorstraat de toren van de Nederlands Hervormde kerk. Aan de oostzijde eindigt de Voorstraat nadrukkelijk bij de Linge. Hier bevond zich vermoedelijk een haven. De Havendijk leidde naar een pont over de Linge, evenals de Veerdam in het westen van het dorp.
De lijn Kerkstraat/Parksteeg (nu Wilhelminastraat) vormde een belangrijke dwarsstructuur, die de langsstraten verbond met de lage kom. Ongeveer op het snijpunt van deze lijn werd aan de Voorstraat de R.K. gebouwd. Oostelijk van deze lijn, tussen Slotstraat en Middenstraat ligt een vrij groot perceel, dat nagenoeg onbebouwd is. Hier lag ooit het Huis te Wolfswaard.
Tussen 1850 en 1950 werd het dorp aan de uiteinden gering uitgebreid, met lintbebouwing langs bestaande wegen (Veerweg e.o., Havendijk, begin Notendijk, Wilhelminastraat of Parksteeg, Slotstraat of Slijpsteeg).
De uitbreiding in noordelijke richting lag voor de hand, omdat de Parksteeg leidde naar station Beesd aan de nieuwe spoorlijn.

Beesd 1930

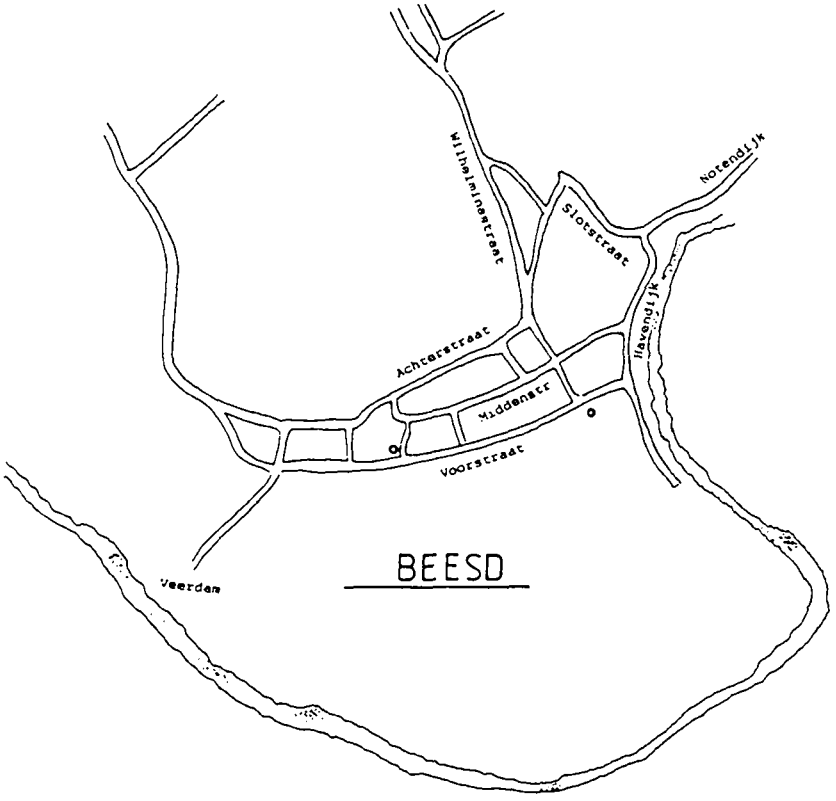

Beesd 1990

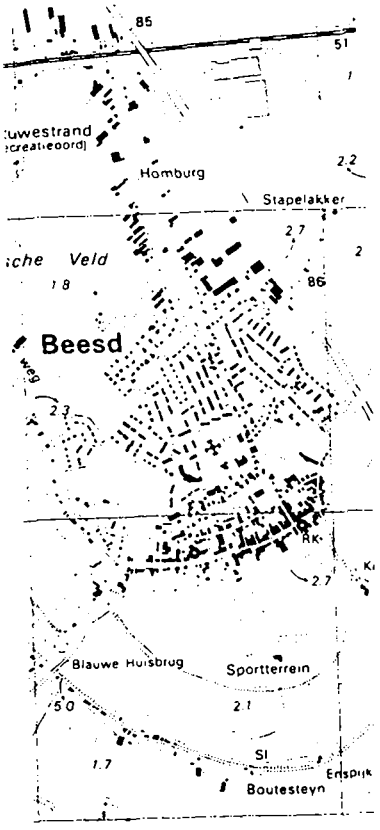

Ontwikkelingen na 1950
Na 1950 zijn ter weerszijden van de Wilhelminaweg nieuwe woon- en werkgebieden ontstaan, naast een verdichting van de lintbebouwing langs de Parkweg en de Dr. A. Kuyperweg. Tussen de Kerkstraat en de Schoolstraat is een Dorpsplein ontstaan, op het snijpunt van langs- en dwarsstructuren; de samenkomst van oud en nieuw Beesd.
Op de grens van oud en nieuw werd het profiel van oude straten verbreed; de Veerweg, de Achterstraat en de Wilhelminastraat.
Met de aanleg van de Rijksweg A2, op een dijklichaam, werd een scherpe grens getrokken ten oosten van het dorp. De Parkweg vormt nu de toegang tot Beesd.

Buurmalsen
Zoals de meeste dorpen in de gemeente Geldermalsen ligt Buurmalsen op een oeverwal bij de Linge. Deze oeverwal is relatief breed, zodat een tussenvorm tussen een rond en een gestrekt esdorp is ontstaan. Deze tussenvorm wordt wel het ronde kern-esdorp genoemd.
Bij de vorming van Buurmalsen speelden ook twee weteringen die naar de Linge leidden een rol: De Hoogveldse Wetering en de Assche Wetering. De laatste liep naar de brink en bepaalde de dorpsgrens in het noordoosten.
Een aantal boerderijen bezit een zogenaamde huiskamp. Deze bij het huis gelegen weilanden vormden de onregelmatige begrenzing van de brink. De oudere boerderijen in het dorp staan alle op een verhoogd terrein.
In het wegenpatroon zou men het romeinse cijfer X kunnen herkennen. Twee wegen (de huidige Rijksstraatweg en de Rooimond) kruisten elkaar oorspronkelijk op een pleinachtige verbreding. Deze brink bestond als zodanig nog in 1760, maar is spoedig daarna volgebouwd. Tussen de twee noordelijke wegen bevindt zich een heuvel (Hucht). Dit is een middeleeuwse molenwerf, die later als vluchtheuvel dienst deed. In het begin

Buurmalsen 1930

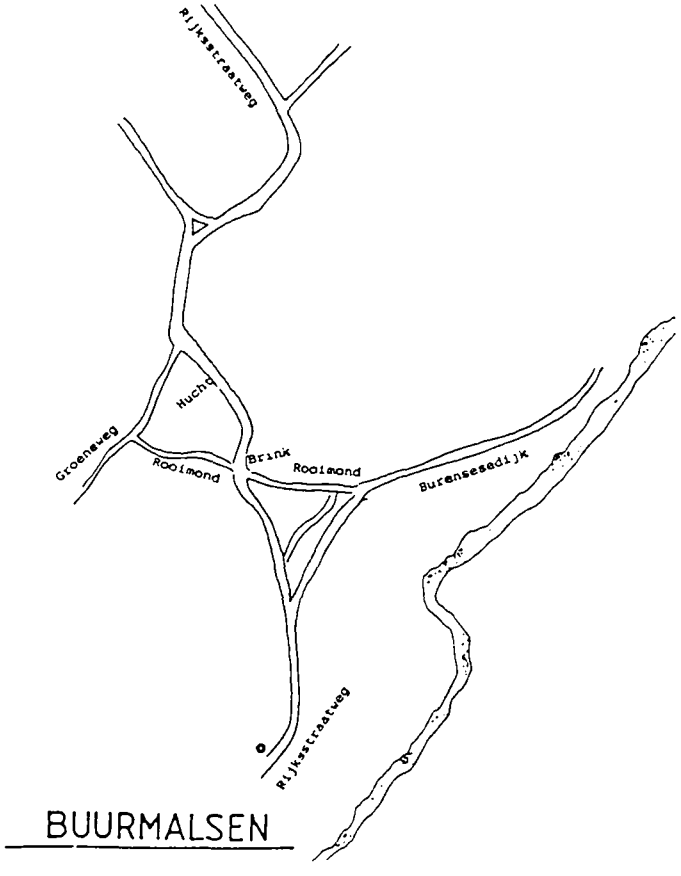

Buurmalsen 1990

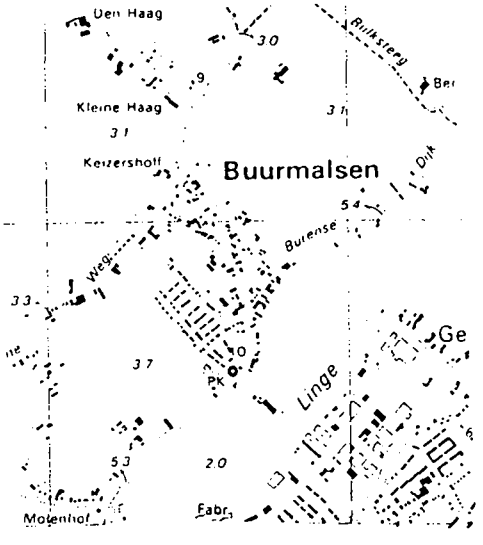

van de 19e eeuw zijn hier armenhuisjes gebouwd. Het patroon van de agrarische nederzetting, zoals die rond 1850 bestond is nauwelijks veranderd. De bebouwing langs de Rijksstraatweg is door zijn afwisseling van grote boerderijen, kleine landarbeiders-woningen en burgerbouw en met de kerk bij het begin van het dorp typerend voor het dorp.
Een belangrijk punt in de stedebouwkundige structuur vormt verder de brug van de Rijksstraatweg over de Linge. Dit punt wordt, behalve door de brug zelf, geaccentueerd door een hoge ronde woning uit de jaren '20, waarin de vorm van een molen is terug te vinden. Tot de aanleg van de Rijksstraatweg in de jaren '40 van de 19e eeuw volgde het verkeer vanuit het noorden de weg via Beusichem-Buren-Kornedijk-Buurmalsen.
Het omringende landschap, met name de uiterwaarden van de Linge, ondersteunt het dorpsgezicht. Tot na 1945 bestond het dorp uit de volgende wegen: Rijksstraatweg, Rooimondsteeg met Zijtak, Burensedijk, Groeneweg en Achterstraat (nu Prins Willem Alexanderstraat en deel van de Pastorielaan).

Ontwikkelingen na 1950
De naoorlogse uitbreiding vond vooral zuidwestelijk van de oorspronkelijke Achterstraat plaats. Het vormt een zelfstandige eenheid met een regelmatig patroon, ten opzichte van het oude dorp. Alleen bij de kerk komen oud en nieuw dicht bij elkaar.
Door de toename van het verkeer op de Rijksstraatweg beleeft men het dorp steeds meer als in tweeën gesplitst.
Langs grote delen van de wegen naar Buurmalsen is een lint van bebouwing ontstaan (Rijksstraatweg-Lingedijk, Groeneweg, Haagse Uitweg-Meersteeg).

Deil
Het dorp Deil bestond oorspronkelijk uit twee dun bebouwde agrarische kernen. Daartussen en daarbinnen lag een aantal kastelen. Door het verdwijnen van deze kastelen zijn lege plekken ontstaan op belangrijke plekken in de structuur van Deil. Een voorbeeld is Rijnesteijn, dat tussen de twee kernen lag. In 1850 waren van de meeste kastelen slechts relicten over.

Deil 1930

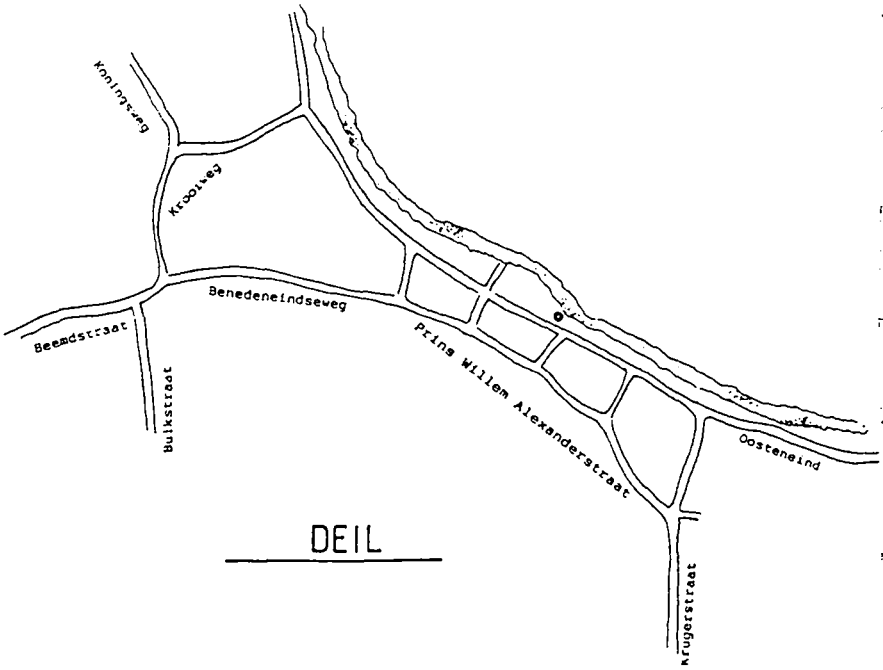

Deil 1990

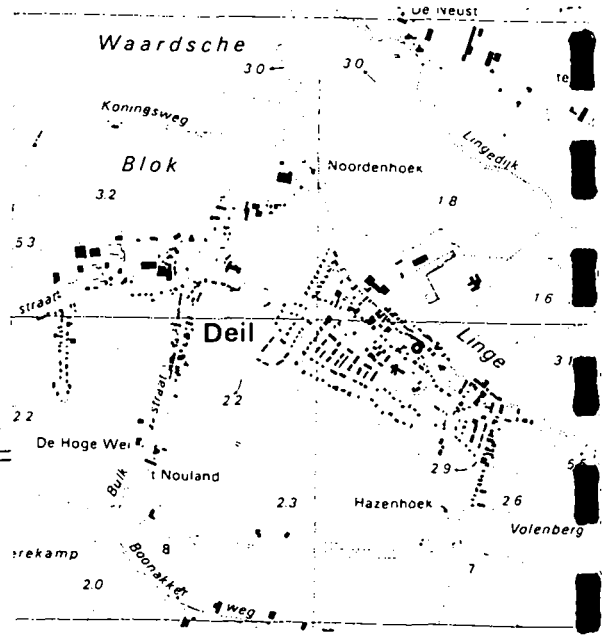

Deil-west
Dit deel van Deil vertoont kenmerken van een esdorp, dat wel ouder zou kunnen zijn dan de huidige hoofdkern in het oosten. Een waterplaats (Bolkenplas) bij de kruising Bulkstraat/ Beemdstraat vormt het centrale punt van Deil-West. In de zuidwesthoek van dit kruispunt stond vroeger het kasteel Bulckestein. Hier bevond zich ook een terrein (De Bulk), dat bij overstroming dienst deed als verzamelplaats voor het vee. Vanuit de kruising waaieren wegen uit in diverse richtingen. De Koningsweg en de Krooiweg lopen naar de gronden in de oksel van de Linge. De Bulkstraat (vroeger Bulksteeg) vormt de verbinding met het Deilse veld. De Beemdstraat/ Benedeneindseweg vormt een oude verbindingsweg langs de stroomrug.
In het begin van deze eeuw werd westelijk van Deil-Oost de Mr. Kolffstraat aangelegd, een merkwaardige doodlopende straat in de open polder, waarlangs woningbouw ontstond.

Deil-oost
Deil-oost strekt zich uit langs de Linge. Zowel het tracé als de situering van bebouwing op de 19e eeuwse kaart doen vermoeden dat de Benedeneindseweg/ Prins Willem Alexanderstraat de oudste straat is. Langs de Deilsedijk zien we in de 19e eeuw vooral bebouwing aan de rivierzijde, naast wat kleinere kavels aan de landzijde.
Evenals Deil-Oost had Deil-West een verbinding met het Deilse veld; Krugerstraat/Hooiweg (vroeger Hemelsestraat/Polsteeg). De Hooiweg/ Boonakkerweg (vroeger Hooiweg) vormde een zuidelijke verbinding parallel aan de stroomrug tussen Meteren en Enspijk (richting Beesd).

Ontwikkelingen na 1950
De lintbebouwing langs oude wegen werd verdicht. Het Oosteneind en de Deilsedijk zijn nog vrij oorspronkelijk. Aan alle zijden van Deil-Oost werden nieuwe straten toegevoegd. Toch blijven de oude wegen met lintbebouwing de hoofdstructuur van het dorp vormen. Er zijn uitbreidingen gepland/ in uitvoering ter weerszijden van de Bulkstraat, enigszins apart van de oudere bebouwing van Deil-West, aansluitend op de naoorlogse woongebieden van Deil-Oost.
De aanleg van de S105, de A2 en de A15, veranderden het gebied ten zuiden van Deil, hoewel de belangrijkste oude lijnen herkenbaar blijven.

Enspijk
Het dorp is ontstaan op een relatief brede stroomrug. Het is een voorbeeld van een zogenaamd rond esdorp, hoewel het ook kenmerken van het gestrekte type bezit. Het dorp heeft van origine een min of meer zandlopervormige brink, dwars op de Linge. Vanuit deze brink waaierden wegen uit: De Netstraat (Netsteeg), de Korte Veersteeg en de Molenkampstraat (Biersteeg) naar het zuiden; naar het oosten de weg naar Deil (Beemdstraat); in het noorden de Lingedijk en de Schoutenstraat. Het Noordelijk deel van Enspijk langs de Kampsedijk heeft het karakter van een gestrekt dorp en zou een latere uitbreiding kunnen zijn van het dorp rond de brink. De bebouwing in dit deel van het dorp staat op relatief smalle kavels en maakt een meer gesloten indruk. De kavels in de andere delen van het dorp zijn ruimer en groener.
De brink werd oorspronkelijk omsloten door huiskampen. Ook op de brink werd gebouwd. Vermoedelijk staat de bebouwing in het noorden langs de Dorpsstraat op de Brink, evenals de kerk, het kerkhof en het voormalige schoolhuis. In de zuidelijke punt van de brink werd in de vorige eeuw een woonhuis gebouwd.
Langs de achtererven van de Lepelstraat loopt nog een soort achterstraat: de Groenstraat, die vroeger aansloot op het voetveer naar Beesd.

Enspijk 1930

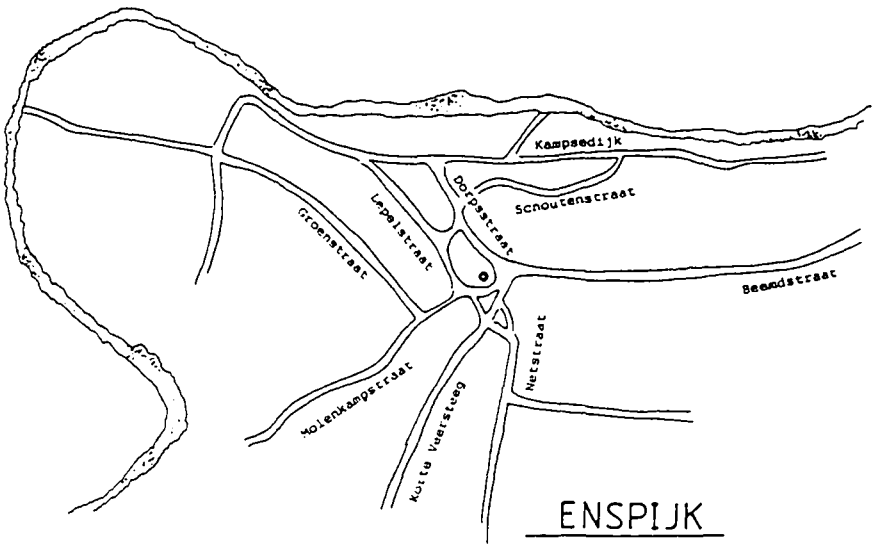

Enspijk 1990

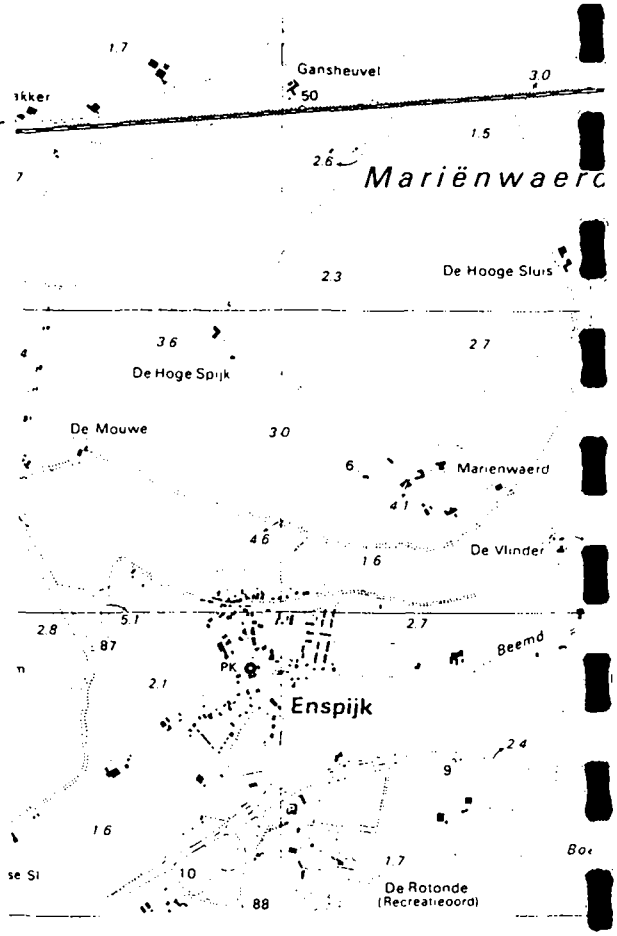

Ontwikkelingen na 1950
Het huidige Enspijk ligt ingeklemd tussen de rijksweg A2, de provincialeweg S105 en de Linge. Een verkeersknooppunt doorsnijdt de verbindingen tussen het dorp en het achterland, de polder Enspijk. Echter de structuur van het dorp is de laatste 100 jaar nauwelijks veranderd. Alleen werd het punt waar de Beemdstraat op de brink uitkomt naar het zuiden verschoven. In het verlengde daarvan werd een weg over de brink aangelegd, die op de Molenkampstraat aansluit. Deze weg snijdt nu de zuidelijke punt van het dorp en de brink af.
Buiten incidentele nieuwbouw langs oude wegen zijn enkele rijtjes nieuwe woningen verschenen langs de Haarstraat en recenter tussen Beemdstraat en Kampsedijk.

Het dorp Geldermalsen
De oude kern van Geldermalsen is een langgerekte agrarische nederzetting op een oeverwal aan de Linge. Centraal in deze nederzetting lag de brink aan de Linge, met de kerk aan de Lingezijde. In de langsrichting liepen een aantal straten dicht langs elkaar, die op verschillende plaatsen door korte stegen werden verbonden.
Ter hoogte van het dorp kruist de noord-zuid verbinding Buren-Zaltbommel de Linge. Deze oude verbinding werd in de jaren '40 van de vorige eeuw uitgebouwd tot de Rijksstraatweg, en volgt deels het tracé van de oude laan tussen het voormalige Huis Meteren en het dorp Geldermalsen. De aanleg van de Rijksstraatweg in de vorige eeuw zorgde voor een breuk in het langsgerichte patroon van de oude kern. In het westen vormt de lijn Laageinde/ Stationsweg een andere dwarsstructuur. In het oosten liep ter hoogte van de Langeakker een derde dwarsverbinding.

Geldermalsen 1930

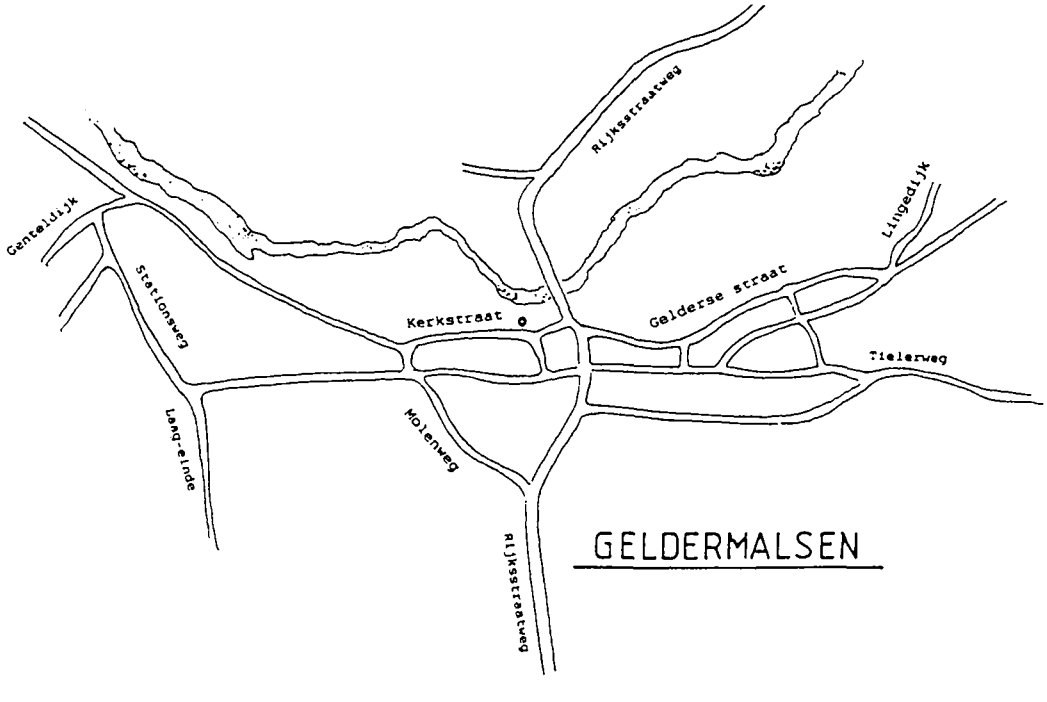

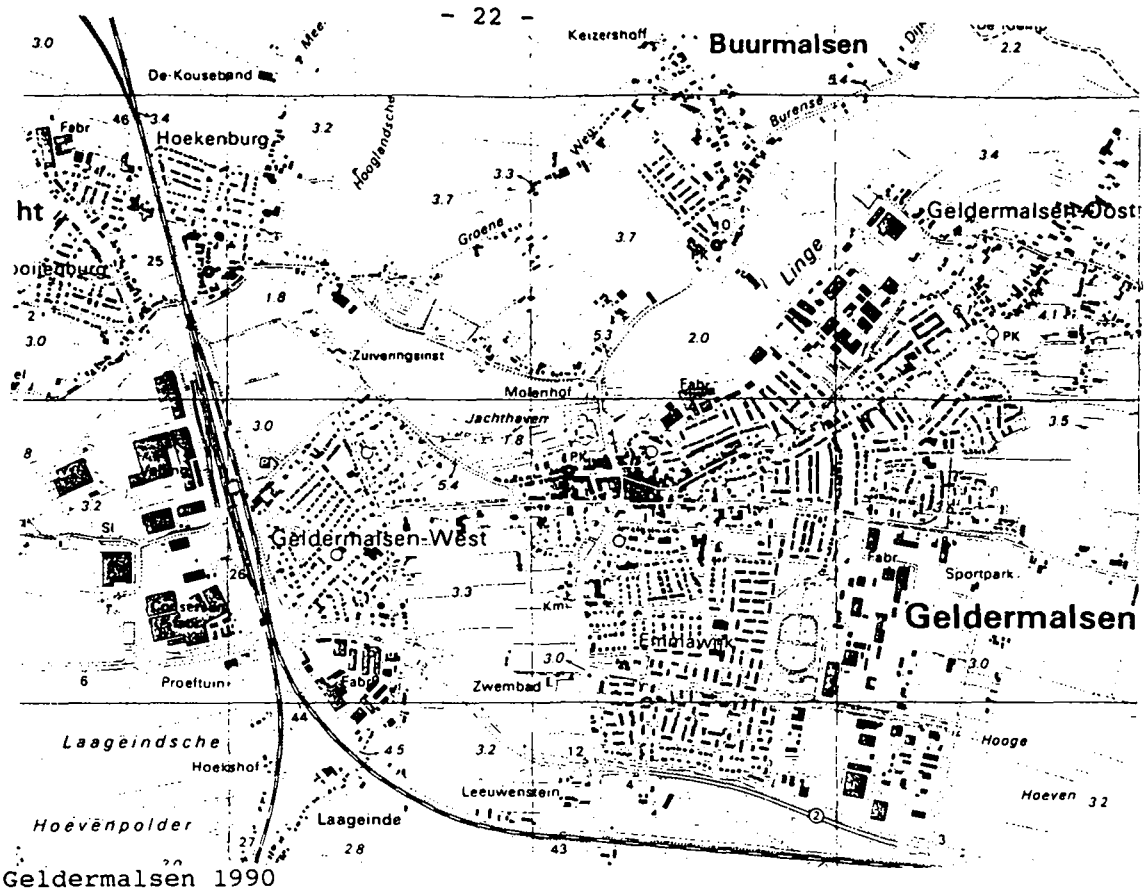

Geldermalsen 1990

De langgerekte structuur van de oude kern waaiert in oostelijke en westelijke richting uiteen in oksels van de Linge. In deze oksels ontstonden tussen 1860 en 1930 wijken met een geheel eigen karakter, die slechts door bebouwingslinten waren verbonden met de hoofdkern. Geldermalsen-west is vanouds het meer voorname deel. Hier bevond zich het Huis Ravenstein met omliggende goederen. In 1828 werd er een landhuis gebouwd. Na de aanleg van spoorlijn en station ontwikkelde zich hier een woongebied voor meer welgestelden. Binnen bestaande landschappelijke lijnen als het Laageinde, de Stationsweg en de Genteldijk ontstond een ruime straten-verkaveling. Vermeldenswaard is verder Tuindorp, een karakteristiek voorbeeld van sociale woningbouw uit het begin van deze eeuw, in de stijl van de Amsterdamse School. In het oosten ontwikkelde het Rot zich tussen 1860 en 1930 tot een landelijke nederzetting. Langs bestaande wegen ontstond een afwisselend beeld van bebouwing. Van een planmatige ontwikkeling kan niet worden gesproken. Het is met name een voorbeeld van de wijze waarop de arbeidende bevolking van de Betuwe zich in de 19e eeuw een woonplaats schiep.
Tot 1950 ontstonden direct ten oosten en ten westen van de dorpskern nieuwe straten met woonbebouwing, terwijl de lintbebouwing langs bestaande wegen verdichtte.

Ontwikkelingen na 1950
Na 1950 ontstonden met name in zuidoostelijke richting nieuwe woon- en werkgebieden. Het industriegebied wordt in de toekomst verder uitgebreid langs de S105. Ook zijn er plannen voor woningbouw in het centrale open gebied tussen de oude kern en Geldermalsen-West.
De relatie tussen het dorp en de Linge is verminderd door een afsnijding van de Linge en het ontstaan van industriegebieden langs de Linge.

Gellicum

De nederzetting, waaruit dit dorp ontstond, is gesticht op een smalle oeverwal langs de Linge, nog voordat deze rivier bedijkt was. Het dorp Gellicum is naar grootte en vorm door de eeuwen nauwelijks veranderd, evenals de relatie tussen het dorp en het open landschap van de Linge en het Gellicumse veld.

De Gellicumse Polder en de Polder Rumpt vormden tot in de 60er jaren één dorpspolder, begrensd aan de west- en de zuidkant door de Hellouwse Molenvliet, in het noorden door de Linge en in het oosten door de Boutensteinse kade. De afwatering vond ondermeer plaats via de Dorpsvliet, die nu gedempt is. De polder kent een rechte slagenverkaveling.

Het dorp Gellicum bestaat globaal uit twee langgerekte delen, die door een T-splitsing zijn verbonden. Enerzijds de Lingedijk met zijn dijkbebouwing. Anderzijds vormt de Vlietskant, met parallel daaraan de Kerkstraat, de centrale ruimteas van dorp en polder. Dan zijn er de Laageindseweg en de Hoogeindseweg, waarvan met name het tracé van de laatste doet vermoeden, dat dit van oorsprong niet slechts een achterstraat is. Wellicht is deze weg ouder dan de Lingedijk. Deze weg leidt naar de R.K.-kerk. In deze omgeving moet de oorsprong van Gellicum liggen (het kasteel van de Heerlijkheid Gellicum).

Veel bebouwing langs de Lingedijk heeft nog een oorspronkelijk karakter. De doorzichten tussen de bebouwing door zijn kenmerkend. De bebouwing aan de binnenzijde van de dijk verschilt van de bebouwing aan de buitenzijde. Aan de buitendijkse zijde zijn de achtererven relatief ondiep. De woningen staan op een smal talud, dicht tegen de kruin. Aan de binnenzijde is er meer ruimte. De achtererven lopen soms geheel door tot aan de Laageindseweg.

Door de Vlietskant en de Kerkweg wordt een brede groene ruimte gevormd, een uniek gegeven in het dorp. Deze ruimte wordt ondersteund door de bebouwing, die qua architectuur, omvang en situering in oorspronkelijke staat verkeert. Ook de ruime, groene erven bepalen het karakter. Een beeldbepalend element is het 19e eeuwse landhuis op de plaats waar vroeger het kasteel stond. De R.K.-kerk met aangebouwd rechthuis vormt het meest opvallende historische gebouw van Gellicum.

Gellicum 1930

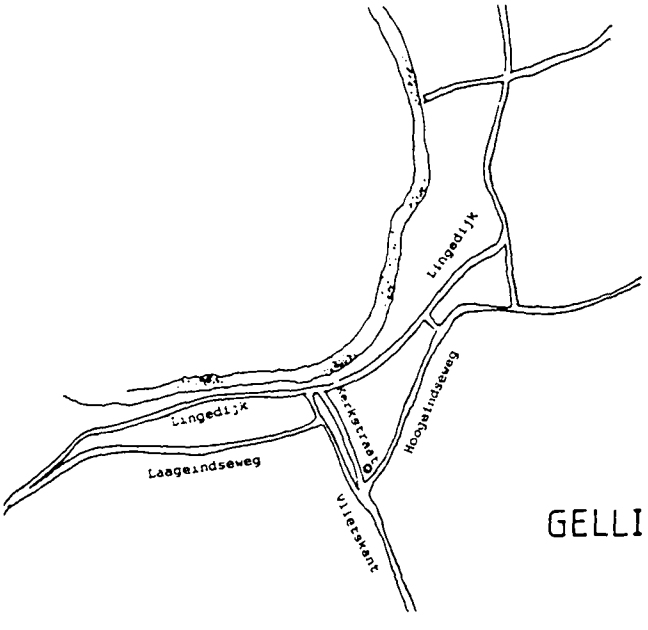

GELLICUM

Gellicum 1990

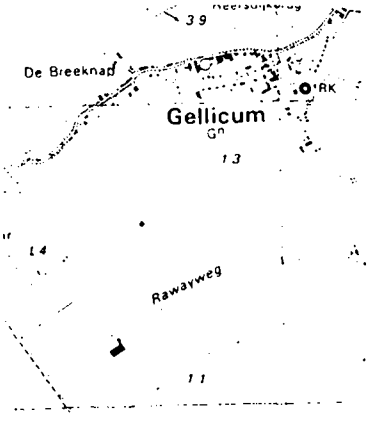

Ontwikkelingen na 1950
De verandering van het afwateringssysteem (demping van de Vliet) en de aanleg van nieuwe wegen als de rijksweg A15 langs de zuidelijk rand van de polder, en de provinciale weg S105 tussen Rumpt en Gellicum veranderden het karakter. Met name de S105 legt een harde grens tussen respectievelijk Gellicum en Rumpt en Rhenoy.

Meteren
Meteren kan worden getypeerd als een rond esdorp. De ronde vorm werd oorspronkelijk gevormd door een drietal straten, die met T-splitsingen op elkaar aansloten (Bredestraat-Wilhelminastraat, Achtersteweg-Wouwertweg, Den Bommel-Blankenseweg). Tussen deze lag een vierde straat (Dorpsstraat), waarlangs de bebouwing zich concentreerde. De achtererven aan de westzijde liepen door tot de Achtersteweg. Ook langs de Wilhelminastraat lag een lint van bebouwing. De zuidoostpunt van deze structuur vormt vanouds het zwaartepunt. Deze lag het dichtst bij het Huis Meteren. Hier liggen ook kerk en school. De Rijksstraatweg werd eveneens langs deze zijde van het dorp aangelegd, waarbij enkele bochten werden afgesneden.
Tussen 1850 en 1950 vonden geen ingrijpende veranderingen plaats in de structuur van Meteren. Met name de Dorpsstraat kent nog veel originele bebouwing.

Meteren 1930

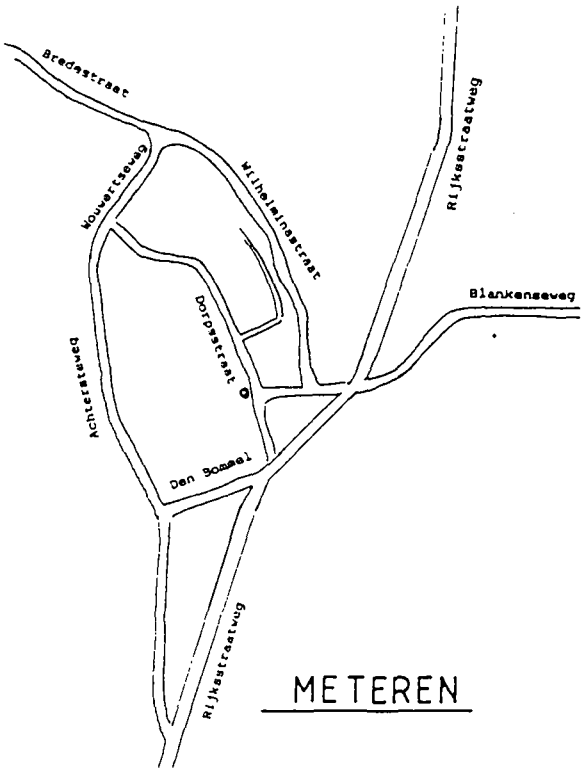

Meteren 1990

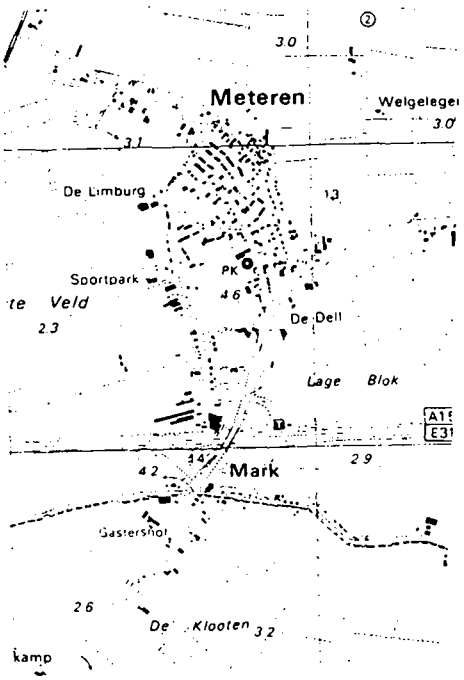

Ontwikkelingen na 1950
Het gebied tussen de Dorpsstraat en de Wilhelminastraat is opgevuld met woningbouw. Tussen Dorpsstraat en Den Bommel bevinden zich nog open gebieden.
Dicht zuidelijk langs Meteren werd Rijksweg A15 aangelegd.

Rhenoy

De structuur van Rhenoy is kenmerkend voor de gestrekte dorpen op de smalle oeverwallen aan de noordzijde van de Linge. De Dorpsstraat, de Middenstraat en de Lingedijk zijn drie langsstraten, die dicht bij elkaar liggen. De langsstraten zijn door korte, smalle stegen verbonden. Hierdoor krijgen de langsstraten elk hun eigen sfeer. De Dorpsstraat sluit in het noorden vorkvormig aan op ondermeer de Grote Steeg, de oude verbinding met het landbouwgebied van Rhenoy (en na de aanleg van de spoorlijn naar de stopplaats Rhenoy). In het zuiden eindigt de langsgerichte structuur, vanwege de bocht in de Linge. Hier vormde de oude Rhenoyseweg een verbinding over de dijk naar Acquoy. De meest zuidelijke dwarsverbinding tussen de Middenstraat en de Lingedijk kwam uit bij een haventje. Hier kwam ook de pont naar Gellicum en Rumpt aan.

In de bouwblokken rond de Middenstraat treft men de meeste oude bebouwing aan. Met name op de hoeken en in het zicht vanuit de stegen, bevinden zich nog een aantal beeldbepalende panden. Opvallend in het onbebouwde terrein tussen de Dijkstraat en de Schoolstraat centraal in de structuur. Deze situatie bestond reeds in 1850.

Op de plattegrond van het dorp vallen tevens op de ronde perceelsgrenzen ten noorden van de Dorpsstraat tegenover een zijstraat met dezelfde naam. Het betreft hier een oude bewoningsplaats.

Renoy 1930

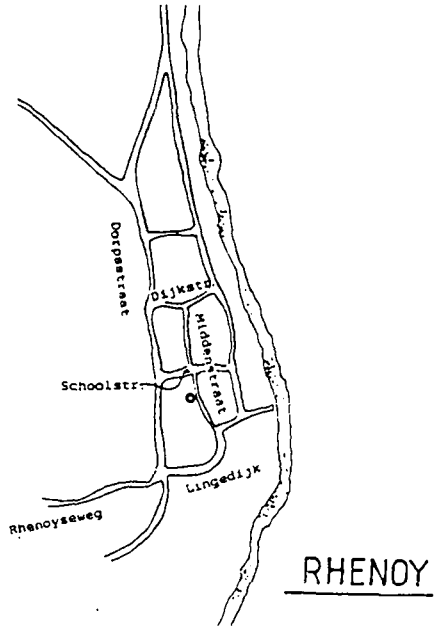

Renoy 1990

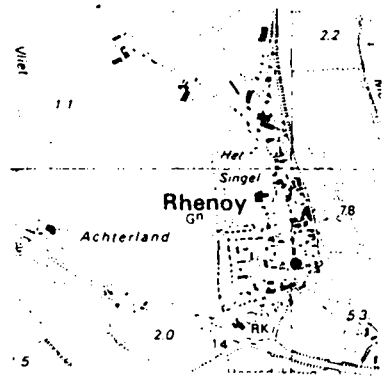

Ontwikkelingen na 1950

Door aanleg van de S105 en de bochtafsnijding van de Linge is de structuur ten zuiden van Rhenoy ingrijpend gewijzigd. Men komt het dorp nu niet meer via de dijk (Rhenoyseweg) binnen maar vanaf een nieuwe aansluiting op de S105 in het verlengde van de Dorpsstraat.

In de hoek tussen de Rhenoyseweg en de Dorpsstraat is een nieuw woongebied ontstaan. De centrale positie van de Dorpsstraat in de structuur van het dorp is door de genoemde veranderingen vergroot. Bij de verbreding van de kruispunten van de Dorpsstraat is het karakter echter sterk veranderd. Het gebied tussen Dorpsstraat en Linge is echter nog vrij oorspronkelijk.

Een kleine uitbreiding van het dorp is gepland aan de Grote Steeg.

Rumpt
Rumpt is een karakteristiek voorbeeld van een gestrekt esdorp op een oeverwal ten zuiden van de Linge (vergelijk bijvoorbeeld Deil-Oost). De Dorpsdijk, de Middenstraat en de Achterweg vormen de langsstraten. Daartussen liggen een aantal korte dwarsstraten. De Linge stroomt kort langs de Dorpsdijk, terwijl de Middenstraat in het hart van het dorp weer dicht langs de Dorpsdijk loopt. Hierdoor zijn beide straten slechts aan één zijde bebouwd, met de voorgevels naar de Linge. De bebouwing langs de Dorpsdijk ligt op smalle kavels en vormt een lint. Tussen Middenstraat en Achterweg liggen grotere en diepere kavels, met bebouwing op terpen. Langs de Achterstraat lag weinig bebouwing. De bebouwing van het gehele dorp was rond 1950 nog relatief open.
De Middenstraat loopt als het ware diagonaal vanaf de Lingedijk in het noorden en vloeit in het zuiden samen met de Achterweg. Deze zuidelijke weg vormde de verbinding met de Rumptse polder en splitste even verderop weer in een aantal stegen (Wordensteeg, Zeilsteeg, Slijpsteeg). In het zuidoosten hield ter hoogte van de veerpont naar Beesd (Veerweg) de dorpsbebouwing op.
Het noordwestelijk verlengde van de Dorpsdijk liep ooit naar het Huis te Rumpt en een molen. Op een andere plaats werd later een hoeve met de zelfde naam gebouwd. De Achterweg vormde een doorgaande verbinding, via de Rutsweg, naar Gellicum en de pont bij Rhenoy.

Rumpt 1930

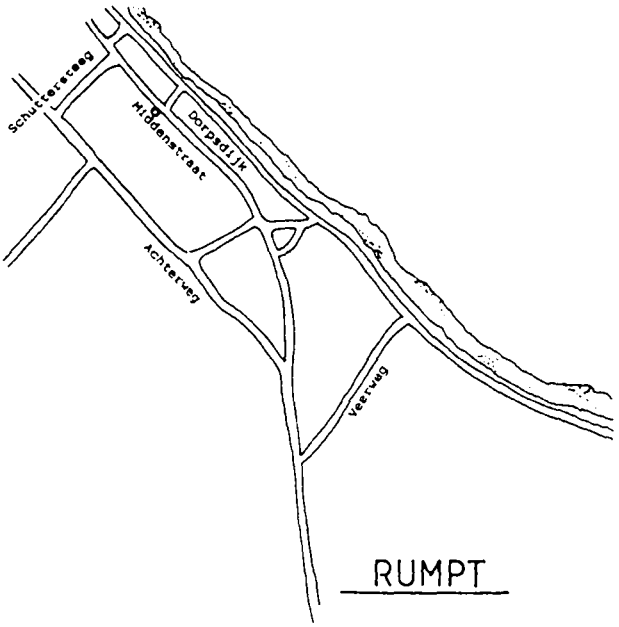

Rumpt 1990

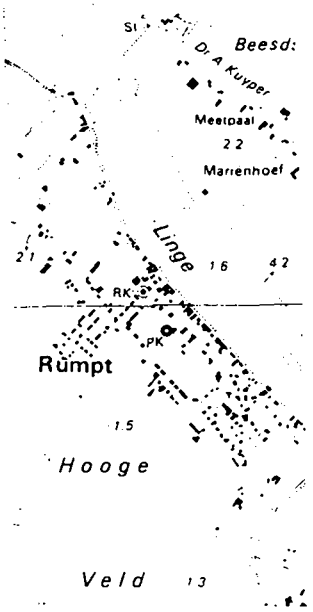

Ontwikkelingen na 1950
Langs de zuidoost rand van het oude dorp werd op een talud de Veerweg aangelegd. Deze weg leidt via een nieuwe brug over de Linge naar Beesd. Ten zuiden van het dorp werd de S105 aangelegd. Met name door de aanleg van het kruispunt van de Veerweg en de S105 veranderde de zuidelijke toegang tot het dorp. De vloeiende verbinding tussen dorp en polder verdween.
Nieuwbouw vond vooral plaats langs de Achterweg. Ook ten zuiden van deze weg, tegenover de Schuttersteeg verschenen enkele nieuwe straten.

Tricht
Tricht heeft een plattegrond, die niet lijkt op de andere dorpen langs de noordoever van de Linge. Dit komt waarschijnlijk door de aanwezigheid van een aantal oude rivierbeddingen, evenals de situering van voormalige kastelen op cruciale plaatsen in de structuur.
De oude, bebouwde wegen van het dorp vormen een carré. De Lingedijk vormt de zuidelijke straat van het dorp. Dwars hierop liggen dicht bij elkaar, als een twee-eenheid, de Laan van Crayestein en de Bulksteeg in het westen, en de Kerkstraat met parallel daaraan de Meersteeg in het oosten. De beide structuren vormen de basis van twee aparte delen van het dorp, die door de aanleg van de spoorlijn daartussen nog sterker van elkaar werden gescheiden. De Nieuwsteeg verbindt beide delen in het noorden en vormt de noordzijde van het carré.
Tussen de Laan van Crayestein en de Bulksteeg heeft zich een brinkachtige ruimte bevonden, die werd volgebouwd met landarbeiders woningen. In het verlengde van de Bulksteeg lag de verbinding met de dorpspolder.

Tricht 1930

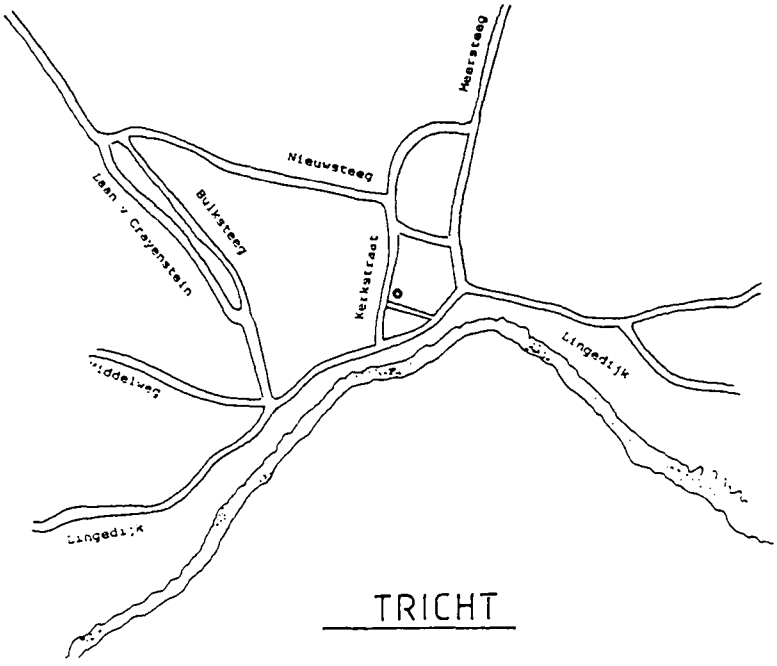

Tricht 1990

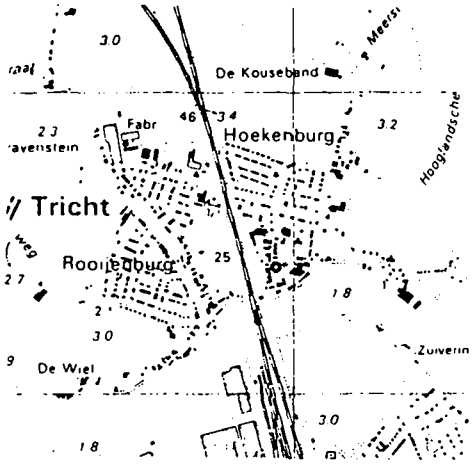

Ontwikkelingen na 1950
De eerste uitbreiding vond plaats in het westelijke deel van het dorp, tussen de Middelweg en de Laan van Crayestein. In de zestiger jaren werd aan de oostzijde van de spoorlijn ten noorden van de Nieuwsteeg gebouwd.
Op 25 juni 1967 verwoestte een windhoos een deel van de bebouwing aan de Raamweg, Laan van Crayestein, Bulkstraat en Nieuwsteeg. De woningen aan de Raamweg zijn herbouwd; tussen de Laan van Crayestein en de Nieuwsteeg is later nieuwbouw verschenen.
In het oostelijke dorpsdeel zijn enkele terreinen bebouwd.

Verspreide bebouwing (Mariënwaard)
Alle kernen hadden een eigen achterland (es en dorpspolder), dat structureel verbonden was met de kern. De bebouwing was geconcentreerd rond de kern.
Mariënwaard is weliswaar één van de agrarische nederzettingen op de stroomrugggen ten noorden van de Linge, maar het heeft geen dorpskern. Het voormalig klooster en landgoed ligt tussen Beesd en Tricht. Evenals de kernen langs de Linge heeft het een eigen landbouwgebied (Mariënwaardpolder).
Het klooster lag in de binnenbocht van de Linge. Het bestaat uit een complex van gebouwen en tuinen. Van hieruit loopt de Biersteeg naar de hoeve "Hooge Spijk", die het middelpunt vormt van een aantal rechte lanen. De Biersteeg kruist de 1e en de 2e Dreef. In het westen vormt de Geesdijk een halfronde begrenzing ten opzichte van het gebied van Beesd. Voor de aanleg van het spoor liep deze lijn door totaan de hoeve "Geesheuvel". De Puikesteeg loopt in noordelijke richting in de Mariënwaardpolder. De Puikesteeg eindigt bij de hoeve "De Woerd", gelegen op een verhoging, zoals de naam reeds suggereert.
Opvallend is de plaats van het station Beesd. Het is naar het oosten verschoven, zodat de verbinding met Mariënwaard gunstig werd.

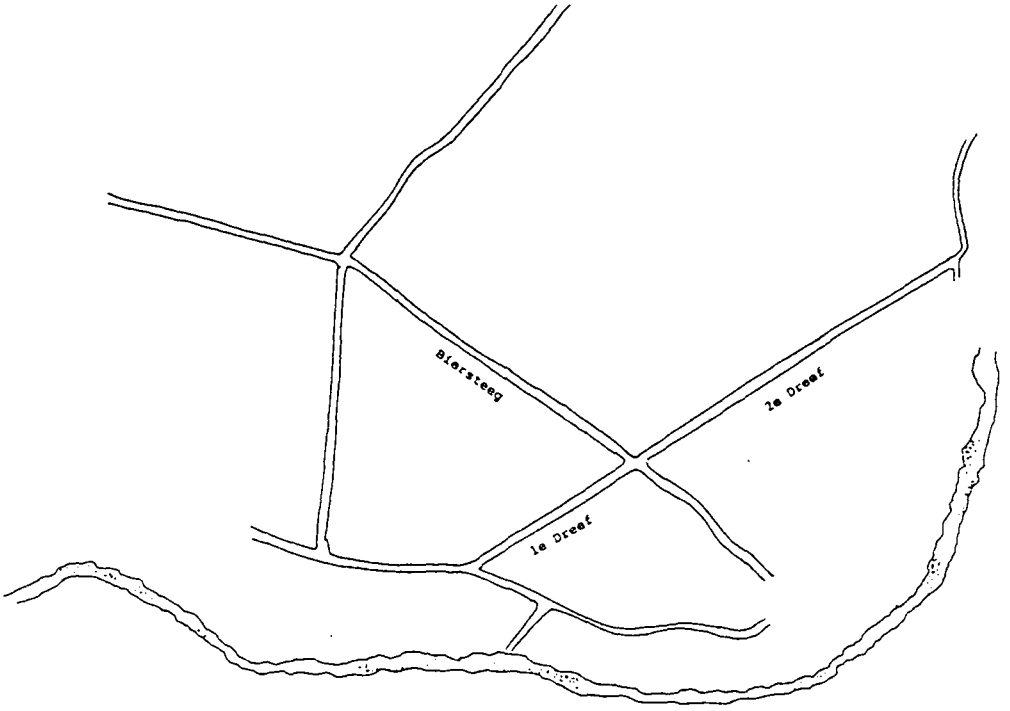

MARIËNWAARD

4.4. Ontwikkelingen na 1940

De uitbreiding van de kernen is beperkt en laat de oude kern grotendeels intact. Alleen de kern Geldermalsen is sterk vergroot. Van de kleine kernen zijn Beesd en Deil het sterkst uitgegroeid.
Ingrijpend zijn de infrastructurele wijzigingen. De provinciale weg S105, die vlak langs de dorpen loopt, doorsnijdt helaas veel oude structuren. De Rijksweg A2 heeft gevolgen voor Beesd en Enspijk. De rijksweg A15 heeft weinig invloed, aangezien deze langs de achterdijken van de dorpspolders is aangelegd.
Bij Acquoy en Geldermalsen is de loop van de Linge gewijzigd.

4.5. Karakterisering van de geïnventariseerde bebouwing

Algemeen

De gemeente Geldermalsen bestaat uit elf kernen met omliggende weide- en tuinbouwgronden, te weten, van west naar oost gezien, Acquoy, Gellicum, Rhenoy, Rumpt, Beesd, Enspijk, Deil, Tricht, Meteren, Geldermalsen en Buurmalsen. In de gemeente ligt tevens de "Heerlijkheid" Mariënwaard, ontstaan op de voormalige gronden van een Middeleeuws klooster. Mariënwaard omvat een Huis, een kantoor en ca. 25 pachtboerderijen met landerijen, gelegen ten noorden van de Linge en ten oosten van de A2. Van de bebouwing van Mariënwaard dateren slechts enkele panden uit de MIP-periode, resterende panden zijn òf veel ouder en eventueel Rijksmonument, òf gebouwd na 1950.
In meerdere kernen hebben eertijds kastelen of Huizen gestaan. De meeste zijn nu enkel nog bekend via overlevering, archeologische vondsten, terreinafbakening of oneffenheden of boerderijnamen.
De dorpen zijn alle gesitueerd ten noorden of ten zuiden van de Linge. De dorpen zijn over het algemeen oud van oorsprong, waarbij in diverse dorpen de oude opbouw van een Voor- en Achterstraat, eventueel aangevuld met een Middenstraat, nog te vinden is. De vaak naar verhouding fors gebouwde kerken zijn bijna alle Rijksmonument. De geschiedenis van dit gebied is er één van voortdurend gevecht tegen overstromingen, dijkdoorbraken en andere wateroverlast. De voornaamste bron van inkomsten is de vee- en fruitteelt. Via het water werd op kleinere schaal handel gedreven.

Wonen

Typerende bebouwing voor dit gebied zijn dijkwoningen en kleine T-boerderijen en een enkel hooghuis, die tot hoog aan de dijk zijn gebouwd. Daarachter de bebouwing op terpen, boerderijen, vloedschuren en vloedbergen. In sommige dorpen zijn rijkere woonhuizen te vinden. **Acquoy, Gellicum en Rhenoy** hebben nog de oorspronkelijke opzet van dijkbebouwing, waarvan de woningen uit diverse perioden stammen. Vooral dijkbranden hebben in de aaneengesloten bebouwing nogal eens gaten geslagen, die met nieuwe bebouwing werden opgevuld. De dijkbebouwing bestaat uit kleine dijkwoningen en vrije, kleine boerderijen. De voorgevel van de dijkwoningen is gelegen op dijkniveau met lager gelegen achtergevel en achtererf. De vrij kleine boerderijen zijn van het T-huis type. Een hallehuis-boerderij komt bij uitzondering voor. Dakdekking bestaat uit riet en/of pannen. Veelal is de bebouwing architectonisch niet bijzonder, maar is de uitstraling van het geheel zeer karakteristiek.

Rumpt neemt een bijzondere plaats in met achter de boven beschreven dijkwoningen een grote hoeveelheid terpen waarop bebouwing met voor het gebied omvangrijke massa is geplaatst. Aan de dijk in Rumpt, en in de straten erachter bevinden zich nog rijkere panden.
Beesd is een grotere woonplaats, die is uitgegroeid van de oorspronkelijke dijkbebouwing tot een patroom met Voor-, Midden- en Achterstraat. De Voorstraat (met boomaanplant) maakt deel uit van een beschermd dorpsgezicht. De bebouwing aan deze straten stamt uit het laatste kwart van de 19e, en het eerste kwart van de 20e eeuw. De Achterstraat is na een brand, begin 20e eeuw, herbouwd en heeft diverse karakteristieke panden uit de jaren 20.
Enspijk is een komdorp, uitgegroeid dwars op de dijk. De dijkbebouwing bestaat uit kleinere boerderijen en dijkhuisjes.
Deil is een geval apart met een ruim opgezet centrum, waarin de samenhang in de loop der jaren verloren is gegaan. Vooral de grote T-boerderijen met blokvormig woonhuis van twee bouwlagen en kap vallen op.
Tricht heeft aan de dijk zowel de kleinere dijkwoningen en -boerderijen, als ook, wat verder in het achterland gelegen, diverse villa's en buitenhuizen uit de 19e eeuw. Dwars op de dijk bevindt zich aan de Bulkstraat een dichte bebouwing van oude boerderijen die dateert uit het begin van de 18e eeuw. Twee ervan zijn Rijksmonument.
Buurmalsen ligt tegenover Geldermalsen aan de Linge en is met Enspijk het enige brinkdorp in de gemeente. De oude molen aan de Rijksweg is verdwenen en vervangen door een hoog opgaand woonhuis op rond grondvlak. Grote boerderijen liggen, apart en op een lichte verhoging. Wat verder van de Linge naar het noorden bevindt zich een aantal grote villa's.
Geldermalsen heeft van oudsher een kleine kern, maar is vooral na de jaren '30 gegroeid. Aan de markt staat nog het beursgebouw, met horeca- en winkelpanden is het de grootste plaats van de gemeente. De dijk die naar het station voert, de Koppelsedijk en Genteldijk, is na de bouw van het station, vanaf ca. 1870-1930, geleidelijk volgebouwd. Tussen het station en de oude dorpskern is in de jaren 1930-1935 een woonwijk aangelegd, gelegen aan de Stationsweg en omgeving. Ten zuiden van de Tunnelweg ligt de wijk Tuindorp, een rond 1920 aangelegd pleintje waar drie straten op uitkomen. De woningen zijn als één geheel opgetrokken.
Het overgrote deel van Geldermalsen bestaat verder uit na-oorlogse bebouwing.
Meteren bestaat uit een kleine dorpskern met boerderijen.

Werken
De boerderijen in dit gebied zijn aan de achterzijde doorgaans voorzien van een groot hooi-oversteek, ook wel genoemd Betuws oversteek, waar de hooiwagen opgeladen en al onder door kon rijden, zodat bij slecht weer het hooi droog kon worden overgeladen. Veel zorg is er altijd besteed aan het beschermen van de schuren tegen wateroverlast, vandaar de hier en daar nog (regelmatig) voorkomende vloedschuur. Het hooibergen-bestand is snel aan het slinken, maar van oudsher had iedere boerderij één of meerdere schuur- of vloedbergen.
In **Acquoy** ligt aan een oude arm van de Linge het monumentwaardige gemaal de Oude Horn, van belang voor de afwatering van het westelijk deel van de gemeente Culemborg.

Vooral in het oosten van de gemeente, in **Deil**, **Tricht** en **Buurmalsen** komen T-boerderijen voor van zeer grote omvang, met blokvormig voorhuis van twee bouwlagen met kap.
In **Rhenoy** staan aan de dijk een tweetal opslagruimtes (pakhuizen of bedrijfsruimten), uit het begin van de 20e eeuw.
In **Beesd** ligt achter de bebouwing aan de Voorstraat een strook land waar tuinbouw werd en wordt bedreven. Tussen de panden door is dit zichtbaar aan de tuindersschoorstenen, die boven muurtjes uitsteken.
In **Geldermalsen** bevinden zich nog het beursgebouw, het oude kantongerecht, een statig pand van twee bouwlagen met vlakvullende gevelgeleding, diverse winkelpanden en bedrijfsruimten die in het eerste kwart van de 20e eeuw gebouwd zijn. In het westen aan de Linge liggen de oudere fabrieksterreinen.

Infrastructuur
Zoals al aangeduid hebben **Acquoy**, **Gellicum**, **Rhenoy**, **Rumpt** en **Beesd** een typerende aanleg aan de dijk met in het lager gelegen achterland een Achterweg of -straat. Tussen deze twee wegen is de meeste bebouwing gesitueerd. In Rhenoy is het veerhuis nog aanwezig, zij het in sterk verbouwde staat. Rumpt is van de eerste vier de meest interessante plaats, met ook aan de Achterstraat aaneengesloten bebouwing bestaande uit karakteristieke waardevolle panden. Beesd heeft een duidelijk grotere opzet, met tussen de Voor- en Achterstraat een Middenstraat. Tussen de uitvalswegen naar andere dorpen zijn de nieuwere woonwijken, doorgaans van na de Tweede Wereldoorlog, aangelegd. Beesd werd, door invloed van de bewoner van Mariënwaard, in 1885 aangesloten op de spoorlijn middels een klein station, dat inmiddels vervangen is door een nieuw.
Ook in **Tricht** is nog een veerhuis aanwezig. De spoorweg heeft een tweedeling in het dorp teweeg gebracht.
Geldermalsen werd in 1868 aangesloten op de spoorlijn, middels een station dat ten westen van het dorp gebouwd werd, direct in de buurt van het postkoetsstation, dat nog altijd aan het Trichtse voetpad naast het station ligt. Het eerste station werd in de jaren 1884/1886 vervangen door een tweede, groter station. Het gat tussen dorp en station werd in de jaren 1920-1935 opgevuld met villa's en ruime woningen. Geldermalsen heeft aan de Linge een kleine haven, nu voor plezierjachten. De na-oorlogse industrie-terreinen hebben aansluiting op het water middels kanalen.

Aan de westgrens van de gemeente, aan de Diefdijk, is aan het begin van de 20e eeuw een verdedigingslinie gebouwd, als opvolger van de eeuwenoude Hollandse waterlinie, die ook deze lijn volgde. Aan de Diefdijk zijn een zeven á acht betonnen bunkers te zien. Ten noorden van de kern van Geldermalsen is een uit 1940 daterende betonnen brug gebouwd; in het westen is bij Fort Asperen een sluizenstelsel gebouwd in 1847, dat nu binnen de gemeente Geldermalsen valt. In Buurmalsen en Meteren resteren nog enkele tolhuisjes langs de Rijksstraatweg.

Maatschappelijke voorzieningen
In **Acquoy** en **Gellicum** is niet of nauwelijks middenstand aanwezig. Wel hebben beide dorpen een kerk (Rijksmonumenten). In Acquoy staat een school aan de dijk. **Rhenoy** is gebouwd rond de kerk met ruime pastorie. Het dorp telt tegenwoordig één kruidenier.

In **Rumpt** zijn noemenswaardig de kerk met aangebouwde pastorie in het verlengde van het schip, een herenhuis aan de Raadhuisstraat en de oude pastorie met voorplein en dubbele kap. Naast deze zijn ook een school noemenswaardig en een woning gebouwd in het begin van de 20e eeuw met Art Nouveau-invloeden, (misschien een dokterswoning van dezelfde ontwerper als de dokterswoning in Beesd).
Beesd is een grotere plaats met middenstand, diverse kerken, een bankgebouw, en sociaal-maatschappelijke voorzieningen. Noemenswaardig zijn het dorpshuis, geschonken door de familie Van Verschuer van Mariënwaard, de wagenschuur in de Voorstraat van de familie Van Verschuer, het dokterspand met Art Nouveau-invloeden, het voormalige gemeentehuis met ambtswoning, de 19e eeuwse kerk die later met nieuwe verdieping werd omgebouwd tot villa, een boerderij die diende als oude mannen gasthuis, en de kerkhoven, waaronder één klein Joods kerkhof aan de Parkweg.
In **Tricht** staan een grotere, voormalige pastorie en een groot tweelagig dokterspand, bestaande uit twee bouwlagen.
In **Deil** staat een tot kapperswinkel verbouwd oud raadhuis.
In **Geldermalsen** zijn de voorzieningen uitgebreider dan in voorgaande kernen. Gemeentehuis, kantongerecht, politiegebouw, postkantoor en dergelijke zijn meestal nog in sterk verbouwde staat aanwezig.

Kaart 1

TYPOLOGIE UITBREIDINGEN GEMEENTE GELDERMALSEN 1850-1940

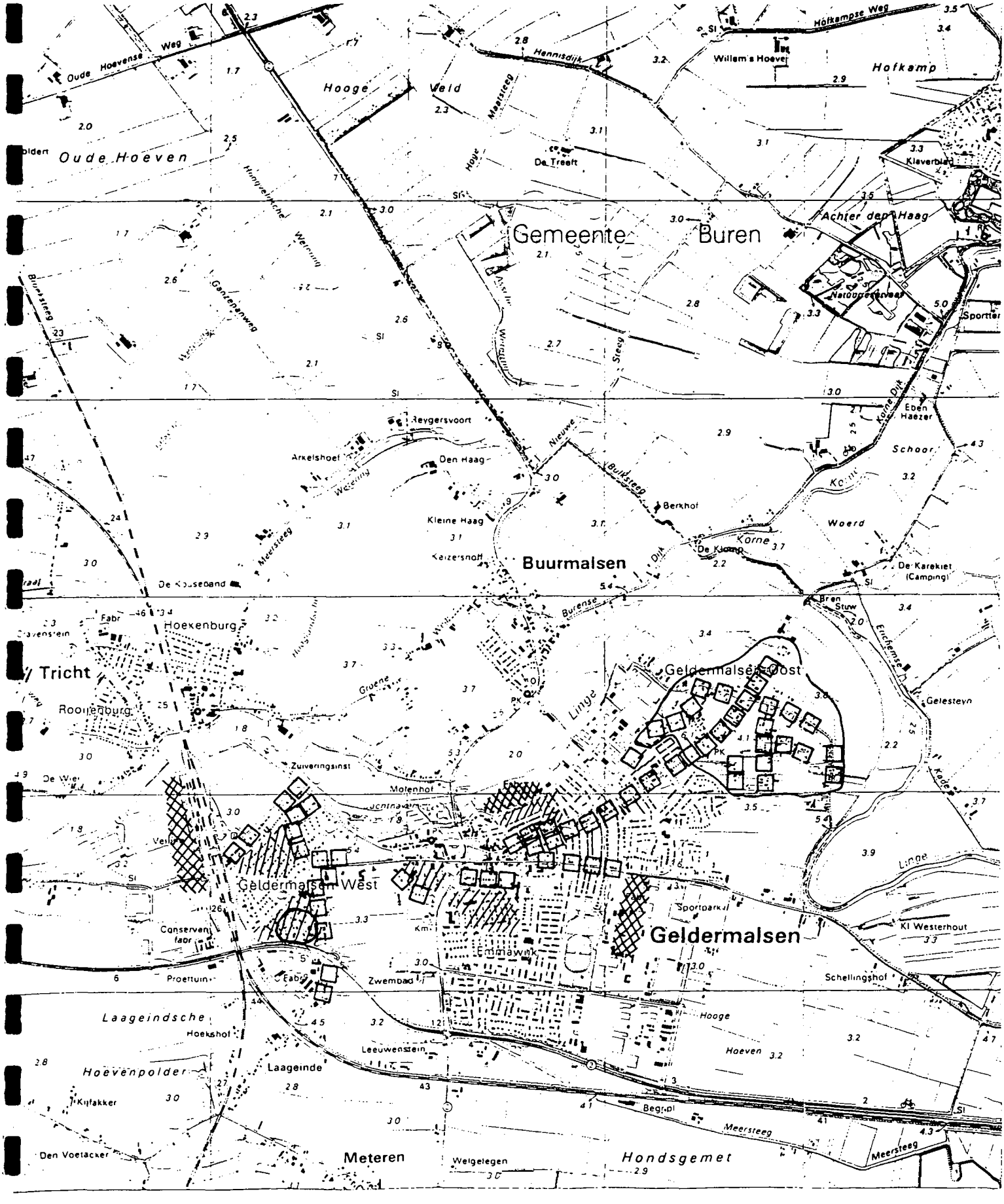

4.6. Typologie uitbreidingen gemeente Geldermalsen 1850-1940

Toelichting bij kaart 1

Type aanduiding	**Type-omschrijving**	**Bijzondere gebieden**
Stedelijk ingerichte gebieden		1. Geldermalsen, Tuindorp
Algemeen	- functie: gemengd of wonen - niet-planmatige en planmatige ontwikkelingen vaak eenvoudig of op prestedelijke structuur geent stratennet - stenen straten, geen voortuinen - vnl. aaneengesloten bebouwing - bebouwing deels complexgewijs, complexgrootte variabel	
Gebieden zonder woonfunctie		
Industriegebieden	- functie: industrie/bedrijvigheid/handel/verkeer (b.v. spoorwegemplacement, vliegveld) - inrichting en bebouwing vaak in samenhang met specifieke locatie en/of specifieke functies (b.v. haventerreinen, kolenmijn/waterleidingbedrijf)	
Andere aanduidingen		
- Lineaire ontwikkelingen	- functie: gemengd of wonen - niet-planmatige en planmatige ontwikkelingen	

4.7. Bijzondere gebieden

De term bijzonder gebied wordt gehanteerd voor gebieden die zijn gebouwd of aangelegd in de periode 1850-1940. Bij de beoordeling is de criterialijst gehanteerd volgens de zgn. "MIP-handleiding". Hierbij zijn grotere samenhangende (stede-)bouwkundige structuren bekeken. Bij de bouwkundige inventarisaties zijn samenhangende bouwkundige complexen aangegeven.
Dat in de gemeente geen of weinig bijzondere gebieden voorkomen, zegt niets over de schoonheid of opbouw van de gemeente.

1.Geldermalsen, Tuindorp.
Een voorbeeld van sociale woningbouw uit het begin van deze eeuw, in de stijl van de Amsterdamse School. Het bestaat uit een klein plein, waarop een aantal straten uitmonden. Het ligt wat afzijdig van de hoofdstraten van Geldermalsen-west.

Karakteristieke gebieden
Structuren van bouwkunst en stedebouw van vóór 1850 en na 1940 die een bijzondere kwaliteit hebben worden aangeduid met de kwalificatie "karakteristieke gebieden". Het betreft gebieden waarvan de hoofdelementen dateren van voor 1850 of na 1940, die ook daarna herkenbaar zijn gebleven.

In de meeste waardevolle gebieden van Geldermalsen tekent de periode 1850-1940 zich af binnen nederzettingspatronen, die veel ouder zijn. Deze grote mate van historische continuïteit heeft geleid tot vrij evenwichtig opgebouwde dorpsgezichten. Veel sporen uit een lange geschiedenis zijn hierin terug te vinden. Daarbij heeft de periode 1850-1940 een duidelijk stempel in het bebouwingsbeeld achtergelaten. Bijna alle oude dorpskernen zijn derhalve aan te merken als karakteristiek gebied.

1. Acquoy, de Lingedijk e.o.
De structuur van het gehele oude dorp is waardevol. Zowel langs de smalle dijk in het noorden, als langs de bredere dijk in het zuiden is de toestand nog vrij oorspronkelijk.
De dijk is in Acquoy zeer smal, net twee meter. De bebouwing staat direct aan de dijk. De tuinen worden aan dijkzijde afgeschermd met hekken en paaltjes, bomen en heggen. Afgezien van architectonische kwaliteiten is het gebied uit stedebouwkundig oogpunt nog zeer oorspronkelijk.

2. Gellicum, de Vlietskant/ Kerkweg/ Lingedijk.
Het dorp Gellicum bestaat globaal uit twee langgerekte delen, die door een T-splitsing zijn verbonden. Enerzijds de Lingedijk met zijn dijkbebouwing. Anderzijds vormt de Vlietskant, met parallel daaraan de Kerkstraat, de centrale ruimteas van dorp en polder. Dan zijn er de Laageindseweg en de Hoogeindseweg. Deze structuur, een mengvorm van een dijkdorp en een gestrekt esdorp, is karakteristiek. Veel bebouwing langs de Lingedijk heeft nog een oorspronkelijk karakter.
De Vlietskant, ontstaan als pad langs de oude dorpsvliet, afwaterend op de Linge, heeft aan de westzijde een dichte bebouwing met panden in vrij originele staat. Deze dateren van ca. 1890-1900. De panden

vormen een hecht geheel en als zodanig een karakteristiek dorpsgezicht.
Aan de overzijde van de nu verdwenen vliet loopt de Kerkweg, die aan de oostzijde bebouwd is met '50-jaren woningen. Tegen de uitmonding op de Vlietskant bevindt zich een pastorie met kerk (Rijksmonument).
De dorpsvliet vormde de wetering via welke het gehele gebied van Rumpt en Gellicum afwaterde in de Linge.

3.Rumpt, de Dorpsdijken Middenstraat (van Gellicumstraat tot R.K.-kerk). Aan de Dorpsdijk bevindt zich aan de landzijde zeer markante, waardevolle bebouwing, die kwaliteiten bezit voor een karakteristiek dorpsgezicht.
De structuur als geheel is nog gaaf. Naast de Lingedijk is ook een deel van de Middenstraat bijzonder. Hier treft men een sterk agrarisch karakter aan, in de vorm van bebouwing op terpen.

4. Enspijk, de dorpskern met Lepelstraat en Dorpsstraat.
De aanleg/structuur van dit dorpsgezicht is zeer karakteristiek. De panden op zich zijn architectonisch gezien van minder belang vanwege vele verbouwingen.
Met name in de structuur en de perceelsgrenzen zijn sporen van de ontwikkeling aanwezig. De Kampsedijk vormt een karakteristiek dijkdorp-element ten opzichte van het ronde esdorp.

5. Tricht, het gebied rond de T-kruising Lingedijk/Dr. v.d.Willigenstraat.
De Lingedijk maakt een vrij scherpe bocht, op de plaats van de Dr. v.d. Willigenstraat. Aan deze bocht staat een drietal voor de streek karakteristieke boerderijen. De bocht in de dijk geeft het geheel een eigen, besloten karakter.

6. Tricht, de Bulkstraat.
De Bulkstraat ligt dwars op de Lingedijk. Parallel, gescheiden door een smalle strook tuinen en een enkele smalle boomgaard, loopt de Laan van Crayestein, waarschijnlijk de voormalige weg naar het Huis van Tricht.
Aan de Bulkstraat bevindt zich een rij boerderijen daterend uit de 18e eeuw, sommige nog in originele staat. Twee van deze boerderijen zijn Rijksmonument. Het straatbeeld als geheel met aan de rechterzijde de boerderijen vormt een karakteristiek dorpsgezicht.
In de perceelsgrenzen zijn vermoedelijk nog sporen van een oude brink.

7. Buurmalsen, Rijksstraatweg/ Rooimond, Zijtak.
Oorspronkelijke structuur van het brinkdorp, met een afwisseling van grote boerderijen, kleine landarbeiders-woningen en burgerbouw en met de kerk en de hucht.

8. Beesd, Gehele oorspronkelijke dorp.
Het dorp Beesd vormt een gaaf voorbeeld van een gestrekt dorpstype, op een oeverwal ten noorden van de Linge. In verhouding tot andere dorpen langs de Linge kreeg dit dorp al vroeg stedelijke trekken.
Ook de bebouwing is gaaf en waardevol.

9. Mariënwaard.
Gebouwencomplex, landschappelijke aanleg met lanen, bijbehorende erven karakteristiek en gaaf.

10. Rhenoy, Middenstraat-Lingedijk.
De structuur als geheel is nog vrij gaaf. Daarbij is met name de bebouwing in de omgeving van de Middenstraat en langs de Lingedijk karakteristiek.

CRITERIA VOOR DE AANDUIDING BIJZONDERE GEBIEDEN

	Geldermalsen, Tuindorp
I. Intrinsieke stedebouwkundige kwaliteit, zoals:	
1. kwaliteit van het ruimtelijk concept;	+
2. betekenis vanwege de verkaveling/inrichting/ voorzieningen;	+
3. betekenis vanwege architectonische/architectuurhistorische kwaliteit;	+
4. betekenis vanwege specifieke vorm voor specifieke functionele ontwikkelingen (b.v. havengebied, city-ontwikkeling, sportpark)	
II. Bijzondere historische betekenis, zoals:	
1. structuur, bestemming of verschijningsvorm, verbonden met en duidelijk uitdrukking gevend aan een specifieke politieke, culturele, geestelijke, sociale, economische of algemeen historische ontwikkeling;	
2. betekenis voor de geschiedenis van de ruimtelijke ordening en voor de ontwikkeling van het stedebouwkundig denken;	
3. betekenis vanwege de innovatieve waarde of pioniersfunctie (type, motief, datering)	
III. Stedebouwkundige betekenis in ruimere omgeving, zoals:	
1. betekenis als onderdeel van een groter geheel	
2. betekenis vanwege ruimtelijke relaties met de omgeving;	
3. betekenis vanwege markering van het stadsbeeld, als ruimtelijke of functionele dominant in een groter geheel of als representant van een groter geheel	
IV Gaafheid (van de in I t/m III genoemde kwaliteiten)	+
V Zeldzaamheid (van de in I t/m III genoemde kwaliteiten)	+

GERAADPLEEGDE ARCHIEVEN/BIBLIOTHEKEN/KAARTMATERIAAL EN LITERATUUR

Archieven en bibliotheken

* Rijksarchief in Gelderland
* Katholieke Universiteit Nijmegen, Faculteit der Beleidswetenschappen
* Bibliotheken Provincie Gelderland
* Stichting Arnhemse Openbare en Gelderse Wetenschappelijke Bibliotheek
* Gemeente Geldermalsen

Afbeeldingen

*	Afbeelding 1	Gemeente Beesd in 1866
*	Afbeelding 1a	Gemeente Buurmalsen in 1866
*	Afbeelding 1b	Gemeente Deil in 1867
*	Afbeelding 1c	Gemeente Geldermalsen in 1868
*	Afbeelding 2	Geomorfologische kaart gemeente Geldermalsen
*	Afbeelding 3	Belangrijkste wegen gemeente Geldermalsen omstreeks 1930
*	Afbeelding 4	Bevolkingsontwikkeling gemeente Geldermalsen 1850-1940
*	Kaart 1	Typologie uitbreidingen gemeente Geldermalsen 1850-1940

Kaartmateriaal

* Bodemkaart 1/50.000, 1970
* Topografische kaart 1/25.000 en 1/50.000, diverse jaargangen
* Kaartenboek van Gelderland, 1843
* J. Kuijper, Gemeente-atlas van Gelderland 1868, Leeuwarden, 1970

Literatuur

* Barends, S. e.a., *Planning in het verleden*, Amsterdam, 1988

* Beaufort, R.P.F. de, en Berg, H.M. v.d., *De Betuwe.*, Den Haag, 1968

* Dekker, A., *Buurmalsen een merkwaardig dorp, in: Mededelingen van de Historische Kring West-Betuwe, 1976*

* Janssen, G.B., *Steenfabricage in de gemeente Beesd, in: Mededelingen van de Historische Kring West-Betuwe, 1981*

* Timmer, R.D., Verbeek, W., *Zo was Geldermalsen*, Buren, 1979

* Vermeulen, F.A.J., *De monumenten van geschiedenis en kunst in de provincie Gelderland; de Tielerwaard*, Den Haag, 1975

* Voorden, F.W. van e.a., *Stads- en dorpsgezichten in Gelderland; de nederzetting in ontwikkeling*, Zutphen, 1975

* Waal-Hol, M.C. de, *Uit de geschiedenis van duizend jaar Gellicum (983-1983)*, Deil, 1983

* Gemeente Geldermalsen, *Struktuurnota kernen*, 1982

* Gemeente Geldermalsen, Bureau voor Ruimtelijke Ordening en Architectuur F.W. van Droffelaar B.V., *Bestemmingsplan Geldermalsum Kom*, Arnhem, 1977

* Gemeente Geldermalsen, Bureau voor Architectuur en Stedebouw, *Bestemmingsplan Kom Buurmalsen*, Arnhem 1979

* Gemeente Geldermalsen, Bureau voor Ruimtelijke Ordening en Architectuur F.W. van Droffelaar B.V., *Bestemmingsplan Buurmalsen Buitengebied*, Arnhem, 1975

* Gemeente Beesd, Stedebouwkundig Adviesbureau Wilmer e.a., *Uitbreidingsplannen in onderdelen, Beesd, Acquoy, Rhenoy*, 1965

* Gemeente Geldermalsen, Bureau voor Ruimtelijke Ordening en Architectuur F.W. van Droffelaar B.V., *Bestemmingsplan Beesd Kom*, Arnhem, 1988

* Gemeente Geldermalsen, Bureau voor Architectuur en Stedebouw, *Bestemmingsplan Kom Tricht*, Arnhem, 1979

* Gemeente Geldermalsen, Bureau voor Ruimtelijke Ordening en Architectuur F.W. van Droffelaar B.V., *Bestemmingsplan Rumpt*, 1979

* Gemeente Geldermalsen, *Bestemmingsplan Gellicum*, 1989

* Gemeente Geldermalsen, *Bestemmingsplan Acquoy*, 1988

* Gemeente Geldermalsen, *Bestemmingsplan dorp Deil, Bulkstraat*, 1991

* Werkgroep behoud karakteristieke dorpsgezichten Geldermalsen, *Het dorp Enspijk, een voorstel voor een gemeentelijke monumentenlijst*, 1983

* Rijksdienst voor de Monumentenzorg, *Toelichting Acquoy, Register van Beschermde Stads- en dorpsgezichten*, 1967

* *Tiendkaart Geldermalsen*, archief van het Kapittel van Sint Marie, Utrecht, 1714.

* J.D.H. Harten, *Historisch topografische kaart van de Tielerwaard en omgeving*, Utrecht, ca. 1982

Oosterbeek, 1993

Stichting MIP-Gelderland
Oranjeweg 60
6861 BL OOSTERBEEK
tel. 085 - 336 326